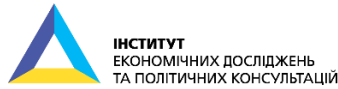

Нове щомісячне опитування підприємств

Випуск 4. (8.2022)

Український бізнес під час війни

Виконавець проекту:

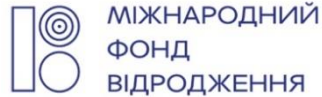

Громадська організація «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»

Фінансова підтримка:

Проект реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу

Міжнародний фонд «Відродження»

Atlas Network

Автори звіту:

Оксана Кузяків, виконавча директорка ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій», керівниця проекту «Підтримка Громадської ініціативи «За чесну та прозору митницю»

Євген Ангел, старший науковий співробітник ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»

Анастасія Гулік, молодша наукова співробітниця ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»

Ірина Федець, старша наукова співробітниця ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»

Публікацію підготовлено в рамках проекту «За чесну та прозору митницю», який фінансується Європейським Союзом та співфінансується МБФ «Відродження» та благодійним фондом ATLAS Network (США). Її зміст є виключною відповідальністю ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу, МФ «Відродження» чи ATLAS Network.

ГО «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ»,

01054 Київ, Україна, вул. Рейтарська 8/5-А,

тел.: +38(044) 278-63-42; +38 (044) 278-63-60; факс: +38(044) 278-63-36

institute@ier.kyiv.ua

www.ier.com.ua

[Facebook ІЕД](#)

[Facebook За чесну та прозору митницю](#)

[Телеграм-канал «Чесна митниця»](#)

ПРО НОВЕ ЩОМІСЯЧНЕ ОПИТУВАННЯ «УКРАЇНСЬКИЙ БІЗНЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ»

Шановні пані та панове, представляємо Вашій увазі четвертий випуск щомісячного опитування керівників підприємств «Український бізнес під час війни».

Потреба у вичерпній інформації про економічну ситуацію є важливою для економічної політики під час війни. Для швидкого збору інформації про поточний стан економіки на рівні підприємства Інститут економічних досліджень та політичних консультацій буде проводити щомісячне опитування підприємств із застосуванням підходу кон'юнктурних досліджень (або Business Tendency Survey). Методологію розроблено для оцінки ситуації з «базового рівня» — суджень та очікувань основних економічних агентів — підприємців та керівників підприємств.

Щомісячне опитування підприємств складається з двох частин – регулярної та спеціальної.

Регулярно респонденти даватимуть відповіді на питання про зміну основних показників діяльності та короткострокові прогнози щодо майбутніх змін цих же показників. Мова йде про динаміку випуску (виробництво), реалізації (продажі), експорту, заборгованостей, нових замовлень, зайнятості тощо. Оцінки та очікування щодо змін ділового клімату та фінансово-економічної ситуації на підприємстві в перспективі на пів року також будуть у фокусі нашої уваги. У цій частині опитування використано методологію кон'юнктурних опитувань, гармонізовану відповідно до вимог Joint Harmonised EU Programme of Business and Consumer Surveys (BCS). Там, де можливо, ми будемо порівнювати дані з даними щоквартального опитування підприємств «Ділова думка», які проводяться з 1998 року.

Спеціальна частина щомісячного опитування підприємств присвячена впливу війни на виробничу діяльність підприємств та експорт, оцінкам державної політики з підтримки бізнесу.

У випуску вдруге використано галузевий вимір в аналізі даних.

Щомісячне опитування керівників підприємств відбувається в рамках зміни дії проекту «За чесну та прозору митницю», який фінансується Європейським Союзом та співфінансується МБФ «Відродження» та благодійним фондом ATLAS Network (США). Щомісячні тенденції буде презентовано в таких звітах, як цей. Щоквартальні тенденції будуть оприлюднюватися й надалі у звітах «Ділова думка: промисловість», які випускає ІЕД із липня 2002 року.

Ми вдячні аналітичній системі YouControl (<https://youcontrol.com.ua/>) за можливість використання даних для формування панельної вибірки.

Зміст

ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ, ЯКІ ДОПОМОЖУТЬ У ПРОЧИТАННІ ЦЬОГО ЗВІТУ	5
СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ.....	6
ПОКАЗНИКИ ТА ОЧІКУВАННЯ В ПЕРСПЕКТИВІ НА ПІВ РОКУ	9
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ	9
ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	9
НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ.....	10
Піврічні очікування.....	10
Тримісячні очікування.....	11
ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА КОРОТКОСТРОКОВІ ОЧІКУВАННЯ	12
ВИРОБНИЦТВО.....	12
Зміни щодо попереднього місяця	12
Очікування щодо змін виробництва.....	13
ПРОДАЖІ	13
Зміни щодо попереднього місяця	13
Очікувані зміни продажів	14
ЕКСПОРТ	14
Зміни щодо попереднього місяця	14
Очікувані зміни експорту	15
ЗАПАСИ СИРОВИНИ.....	15
Зміни щодо попереднього місяця	15
Очікувані зміни запасів сировини.....	16
ЗАПАСИ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	16
Зміни щодо попереднього місяця	16
Очікувані запаси готової продукції	17
НОВІ ЗАМОВЛЕННЯ	17
Зміни щодо попереднього місяця	17
Очікувані зміни нових замовлень	18
ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ	18
Зміни щодо попереднього місяця	18
Очікувані зміни дебіторської заборгованості	19
КРЕДИТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ	19
Зміни щодо попереднього місяця	19
Очікувані зміни кредиторської заборгованості	19
ПОДАТКОВА ЗАБОРГОВАНІСТЬ.....	20

Зміни щодо попереднього місяця	20
Очікувані зміни податкової заборгованості	20
КІЛЬКІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ.....	21
Зміни щодо попереднього місяця	21
Очікувані зміни кількості працівників.....	21
ПРАЦІВНИКИ У ВИМУШЕНИХ ВІДПУСКАХ.....	22
Зміни щодо попереднього місяця	22
Очікувані зміни кількості працівників у вимушених відпустках.....	22
КВАЛІФІКОВАНІ ТА НЕКВАЛІФІКОВАНІ ПРАЦІВНИКИ.....	23
Кваліфіковані працівники	24
Некваліфіковані працівники	24
СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА ОПИТУВАННЯ	25
ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПІДПРИЄМСТВА.....	25
Проблеми ведення бізнесу під час війни	25
Вплив війни на обсяги виробництва.....	27
ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЕКСПОРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ.....	30
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА	32
Оцінка державної політики з підтримки бізнесу	32
Що покращить становище бізнесу? Очікувані заходи і зміни	33
МЕТОДОЛОГІЯ ОПИТУВАННЯ.....	36
ВИБІРКА	36
ДОДАТОК 1. Результати опитування в цифрах.....	37

ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ, ЯКІ ДОПОМОЖУТЬ У ПРОЧИТАННІ ЦЬОГО ЗВІТУ

Кого ми опитуємо? У цьому опитуванні використано панельну вибірку, тобто ми опитуємо одні й ті ж суб'єкти підприємницької діяльності. Побудова такої вибірки вимагає часу. Під час четвертої хвили опитування вперше було досягнуто ціль дослідження — отримувати щомісяця відповіді п'ятисот підприємств. У перший місяць було опитано 327 підприємств, у другий — 367, у третій — уже 449. Під час четвертої хвили опитано 518 респондентів. Серед них переважно промислові підприємства, які розташовані в 21-му з 27-ми регіонів України, зокрема у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій і Чернігівській областях та в місті Києві.

Як ми збираємо дані? Дані було зібрано за допомогою поєднання декількох методів збору даних: самостійне заповнення онлайн-форми та телефонного інтерв'ю представників бізнесу із внесенням відповідей до онлайн-форми інтерв'юерами.

Як обраховуються наші показники? Усі показники обраховуються за єдиною методологією. Ми зараховуємо відповіді як +1, якщо підприємство відповідає, що показник збільшився, 0 — якщо він не змінився і -1 — якщо зменшився. Наприклад, якщо зі ста респондентів двадцять вказали на зростання виробництва, п'ятдесят респондентів звітували про його скорочення і тридцять зазначили, що все залишилося без змін, то відповідне значення індексу буде -0,30. Додатне (від'ємне) значення індексу означає, що частка підприємств, у яких зросло виробництво, є більшою (меншою) ніж кількість тих, у яких виробництво скоротилось. Кожний індекс більший за +0,05 або менший за -0,05 є статистично значущим і відрізняється від нуля з імовірністю помилки 5%.

Як «читати» наші показники? Наші показники називаються «індексами», що є синонімом термінів «балансовий індекс», «балансовий показник». Усі індекси є різницею між частками респондентів, що звітували про зменшення, та тими, що звітували про збільшення показника. Чим більше значення індексу, тим більше темпи зростання показника, чим менше значення індексу, тим більші темпи падіння показника. Для більшості показників більше значення індексу означає позитивну тенденцію, винятком є показники заборгованостей, кількості працівників у вимушених відпустках та труднощі з пошуком персоналу. Тут усе навпаки: чим більше індекс, тим більше темпи зростання заборгованостей, збільшення кількості людей у вимушених відпустках чи труднощів (це погано), а чим менше індекс, тим більше темпи скорочення заборгованостей, зменшення кількості людей у вимушених відпустках чи труднощів (це добре).

Коли проводилось опитування Польовий етап четвертої хвили тривав із 5 серпня до 17 серпня 2022 року. Керівники підприємств порівнювали результати роботи в липні 2022 року з червнем 2022 року, оцінювали стан того чи іншого показника на момент проведення опитування (серпень 2022 року) та давали прогнози на наступні 2 - 3 чи 6 місяців залежно від питання. В окремих питаннях (де це було зазначено) результати роботи порівнювалися з довоєнним часом (період до 24 лютого 2022 року). Опитувані давали прогнози на наступні 3 місяці роботи.

СТИСЛО ПРО ГОЛОВНЕ

У серпні продовжувалося відновлення виробництва, але динаміка показників економічної кон'юнктури свідчить про можливе сповільнення тенденції до відновлення економічної активності в промисловості. Темпи зростання ділового оптимізму щодо майбутніх змін загальноекономічного середовища суттєво зменшились, ділові очікування щодо стану справ на підприємстві в піврічній перспективі також погіршились (однак в обох випадках частка «оптимістів» переважає частку «песимістів», що є обнадійливим фактом). Зменшення невизначеності призупинилось, а в короткостроковій перспективі зростає. Виробничі очікування на три місяці залишаються позитивними, хоча тут також спостерігається тенденція до уповільнення темпів зростання. Найкраще продовжують долати труднощі підприємства галузей, які забезпечують базові потреби людини. Зростання цін, логістичні проблеми та брак обігових коштів очолюють список перешкод ведення бізнесу. Оцінки державної політики з підтримки бізнесу продовжують погіршуватися. У серпні найбільш очікуваними подіями для бізнесу, як і два місяці тому, є закінчення війни та деокупація територій України, до яких додалось припинення девальвації гривні.

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ ДІЛОВОГО КЛІМАТУ ТА КОН'ЮНКТУРИ

- Після двох місяців зростання значення *індексу поточної фінансово-економічної ситуації* в серпні порівняно з липнем зменшилось, із -0,20 до -0,22.
- Очікування підприємств щодо змін фінансово-економічної ситуації на наступні півроку істотно погіршились, значення зменшилось із 0,12 до 0,03.
- У серпні *індекс загальноекономічного середовища* продовжив зростання, збільшившись за рахунок суттєвого зменшення частки «песимістів», із -0,37 до -0,28, однак частка «оптимістів» також зменшилась.
- Погіршення очікувань на майбутнє (*індекс очікуваних змін загальноекономічного середовища* зменшився з 0,09 у липні до 0,01 у серпні) свідчить про ймовірне припинення в майбутньому тенденції до покращення оцінок загальноекономічного середовища.
- У серпні призупинилось зменшення рівня невизначеності в довгостроковій перспективі, яке тривало два місяці поспіль. Для очікувань короткотермінової перспективи спостерігалось певне збільшення невизначеності, зокрема щодо експорту та випуску.

ВИРОБНИЦТВО

- У серпні порівняно з липнем продовжувалася позитивна тенденція до зменшення темпів скорочення виробництва. *Індекс змін у виробництві* зріс із -0,12 до -0,09 за рахунок зменшення частки респондентів, що повідомили про скорочення виробництва.
- У наступні місяці позитивна тенденція до зменшення темпів падіння може зазнати стагнації. Очікування бізнесу позитивні, але значення *Індексу очікуваних змін обсягів виробництва* зменшилось з 0,24 до 0,20 через зменшення частки респондентів, які планують зростання виробництва.

ПОПИТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

- У серпні темпи скорочення продажів та кількості нових замовлень зменшились. Значення *Індексу змін реалізації* збільшилось, із -0,16 до -0,09, а *індексу змін нових замовлень* — із -0,19 до -0,02.
- У наступні місяці позитивна тенденція до зменшення темпів скорочення попиту може призупинитися. Очікування бізнесу залишаються позитивними, але значення *Індексів очікуваних змін продажів та нових замовлень* зменшились (відповідно з 0,23 до 0,20 та з 0,25 до 0,23).

ЗАБОРГОВАНІСТІ

- У серпні *Індекси змін дебіторської (0,05 та 0,05) та кредиторської (0,00 та 0,00) заборгованостей* залишаються без змін.

- У тримісячній перспективі темпи скорочення дебіторської та кредиторської заборгованостей уповільняться, але від'ємне значення індексів свідчить про те, що не слід очікувати суттєвих проблем (індекс очікуваних змін із -0,16 до -0,13 для дебіторської та з -0,19 до -0,13 для кредиторської заборгованостей).
- Підприємства, імовірно, збільшуватимуть податкову заборгованість, значення відповідного індексу в серпні збільшилось із -0,14 до -0,06. Значення *Індексу очікуваних змін податкової заборгованості* також погіршилось, збільшившись удвічі, із -0,18 до -0,09.

ЗАЙНЯТІСТЬ

- У серпні порівняно з липнем темпи скорочення зайнятості на підприємствах продовжили уповільнення, *Індекс змін зайнятості* зменшився майже вдвічі, із -0,16 до -0,09.
- У наступні три місяці очікується призупинення тенденції до стабілізації зайнятості. Індекс очікуваних змін зменшився з 0,11 до 0,04.
- Про стагнацію позитивних тенденцій свідчать також зменшення проблем при пошуку працівників потрібної кваліфікації. У серпні порівняно з липнем значення показника труднощів пошуку робочої сили для кваліфікованих працівників зменшилось із 0,18 до 0,06, для некваліфікованих змінилось незначним чином, зменшившись із -0,06 до -0,07.

ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

- Зростання цін на сировину й матеріали, складнощі з перевезенням сировини або товарів територією України та брак обігових коштів очолюють список перешкод для ведення бізнесу.
- У серпні порівняно з липнем, на думку опитаних, важливість проблеми браку обігових коштів зросла, а важливість проблем із попитом зменшилась. У результаті вони помінялись місцями в рейтингу перешкод, і проблема браку обігових коштів увійшла до чільної трійки перешкод.
- Зафіксовано суттєве скорочення важливості браку робочої сили (із 34% до 13% скоротилась частка опитаних, які вказали на цю проблему) та браку палива (із 36% до 13% відповідно).
- 26% вибирають «небезпечно працювати» як перешкоду для ведення бізнесу – це приблизно стільки, скільки і в липні, але менше, ніж було в травні (тоді таку відповідь вибрали 34% опитаних).

ЗАВАНТАЖЕНІСТЬ ВИРОБНИЧИХ ПОТУЖНОСТЕЙ У ПЕРІОД ВІЙНИ

- У серпні продовжувалося відновлення виробництва. Частки підприємств, які не працюють або завантажені менше ніж на 25% порівняно з довоєнним періодом, зменшуються. 3% опитаних підприємств не працюють узагалі (3% — у липні), 7% підприємств працюють менше ніж на 25% порівняно з довоєнним періодом (12% у липні та 14% у червні).
- Залишається висока частка підприємств, які працюють із майже повними обсягами завантаженості виробничих потужностей (на 75 – 99% від довоєнних масштабів) – 36% у серпні та липні.
- У півтора раза зросла частка підприємств, які працюють на 50 - 74%, порівняно з довоєнними обсягами – із 23% у липні до 33% у серпні.
- Разом із зазначеними вище позитивними тенденціями спостерігалися й інші. Зокрема, продовжується зменшення частки опитаних, які працювали на повну завантаженість виробничих потужностей, із 15% у травні до 12% у червні, із 10% у липні до 8% у серпні.
- Найкраще продовжують долати труднощі війни галузі, які забезпечують базові потреби людини. Так, підприємства харчової промисловості демонструють найкращі результати роботи: 17% опитаних працюють на 100% і більше порівняно з довоєнним періодом (24% у липні).

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА

- Оцінки державної політики щодо підтримки бізнесу продовжують поступово погіршуватися.
- Представники бізнесу найчастіше ставлять нейтральні оцінки державній політиці з підтримки бізнесу (51%). Однак частка негативних оцінок зросла порівняно з липнем 2022 року (до 28%).

- Що менший розмір підприємств, тим частіше вони оцінюють цю політику негативно і рідше – нейтрально.
- Найбільш очікуваними подіями та змінами для бізнесу в серпні 2022 року є закінчення війни, деокупація територій України та припинення девальвації гривні.

ПІДПРИЄМСТВА-ЕКСПОРТЕРИ

- В опитуванні серпня серед усіх опитаних 53% респондентів були експортерами станом на початок 2022 року. Бізнес продовжує активно працювати над відновленням експортної діяльності, хоча занепокоєння, про які ми писали минулого місяця, починають реалізовуватися.
- Значення *індексу змін експорту* збільшилось у порівнянні з липнем із -0,31 до -0,24. Це відбулося лише за рахунок зменшення частки опитаних, у яких обсяги експорту скоротились, та збільшення частки тих, у кого експорт зростає.
- Водночас очікувані зміни експорту в перспективі трьох місяців не такі оптимістичні, як були місяць тому, частка опитаних, які планують зростання експорту в серпні, порівняно з липнем скоротилась.
- У серпні 19% підприємств повідомили, що відновили експорт після його тимчасового припинення через війну (із 9% у травні, 20% у червні та 26% у липні). Частка експортерів, які досі не відновили продажі за кордон, скоротилась до 20% (було відповідно 27% у липні, 40% у червні та 47% у травні).
- Ситуація є критичною для мікробізнесу, у якого кожне друге (56%) підприємство досі не змогло відновити експорт (як і в липні та червні). Слід зауважити, що в цілому в серпні ситуація покращилася порівняно з липнем для суб'єктів усіх розмірів, окрім мікропідприємств.
- В окремих галузях ситуація продовжує погіршуватися: зросла частка підприємств, які припинили експорт під час війни. Зокрема, припинили експорт та поки що не змогли його відновити 43% підприємств хімічної промисловості (27% - результат липня), 24% деревообробних підприємств (0% у липні).

ПОКАЗНИКИ ТА ОЧІКУВАННЯ В ПЕРСПЕКТИВІ НА ПІВ РОКУ

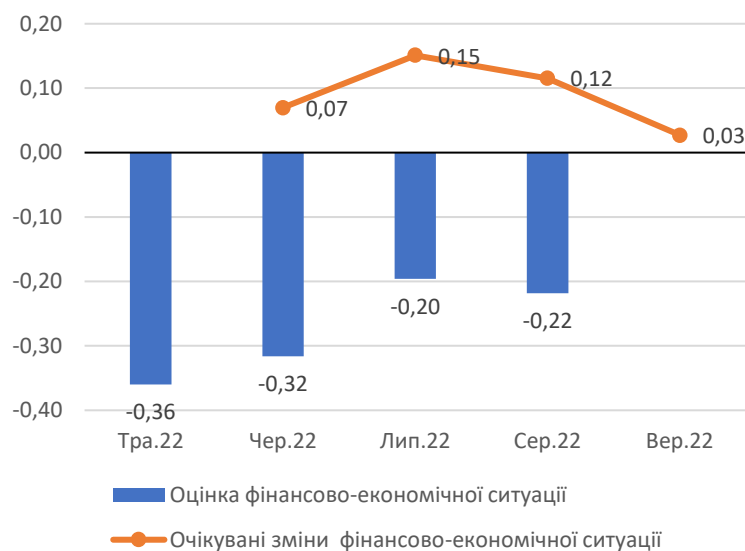
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Індекс поточної фінансово-економічної ситуації в серпні порівняно з липнем після поступового збільшення впродовж трьох місяців дещо погіршився, зменшившись із -0,20 у липні до -0,22 у серпні. Це відбулося за рахунок незначного збільшення частки опитаних, що оцінили поточну фінансово-економічну ситуацію на підприємстві як погану, із 31,9% до 32,5%. Водночас, частка тих, хто позитивно оцінює ситуацію на підприємстві, істотно зменшилась, із 10,3% до 6,9%. Частка опитаних, які вважають фінансово-економічну ситуацію на підприємстві задовільною, збільшилась з 57,8% до 60,6% у четвертій хвилі опитування.

Очікування на перспективу протягом шести місяців істотно погіршилось, значення *індексу очікуваних змін фінансово-економічної ситуації* зменшилось із 0,12 до 0,03. Це відбулося за рахунок збільшення частки «песимістів» із 18,5% до 20,5%, та, одночасно, зменшення частки «оптимістів» із 31,6% до 22,8%. Частка тих, хто не очікує жодних змін, зросла з 49,8% до 56,8%.

Частка опитаних, що не змогли дати прогноз щодо змін фінансово-економічної ситуації на підприємстві на піврічну перспективу, зменшилась із 31,4% у липні до 29,0% у серпні.

Рис. 1. Фінансово-економічна ситуація на підприємстві, індекси

ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

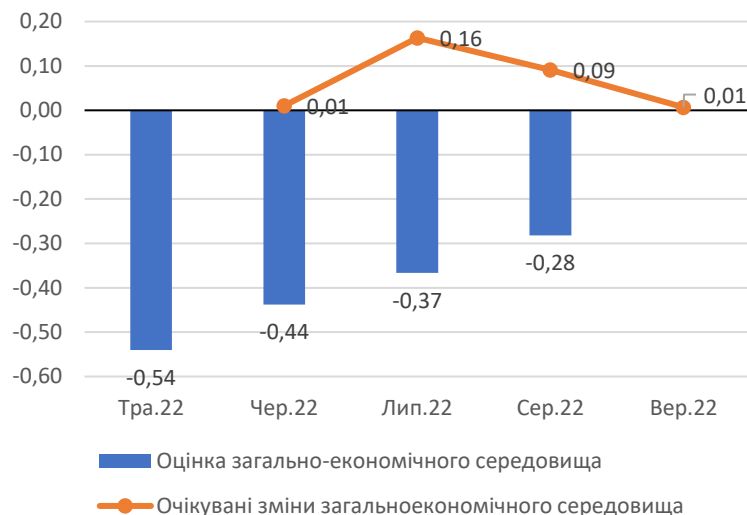
На відміну від фінансово-економічної ситуації, оцінка загальноекономічного середовища продовжувала покращуватися. Значення відповідного індексу зросло із -0,37 у липні до -0,28 у серпні. Це відбулося за рахунок зменшення частки тих, хто оцінює загальноекономічне становище як погане, із 45,5% до 36,3%. Разом із тим, частка тих, хто оцінює загальноекономічне становище позитивно, також скоротилась (відповідно з 8,5% до 4,8%). Частка тих, хто вважає загальноекономічне середовище задовільним, збільшилась із 46,0% у липні до 58,8% у серпні.

У серпні прогнози підприємств на майбутні шість місяців продовжують тенденцію до погіршення: значення *Індексу очікуваних змін загальноекономічного середовища* зменшилось із 0,09 у липні до 0,01 у серпні. Зменшилась як частка «оптимістів» (із 34,2% до 22,3%), так і частка «песимістів» (із 23,3% до 22,6%). Частка тих, хто вважає, що протягом майбутніх пів року загальноекономічне середовище не зміниться, збільшилась із 42,5% до 55,1%.

Частка тих, хто не зміг дати прогнози щодо стану загальноекономічного середовища, змінилась незначним чином, із 33,9% до 33,2%.

Рис. 2. Загальноекономічне середовище, індекси

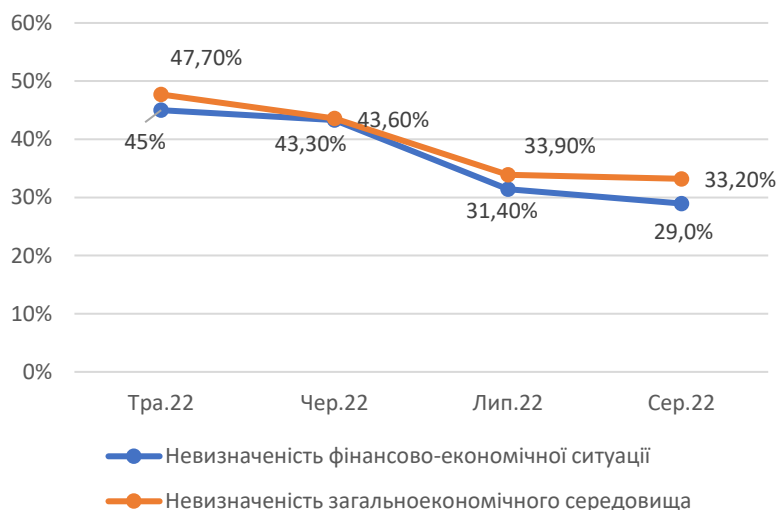

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ

Піврічні очікування

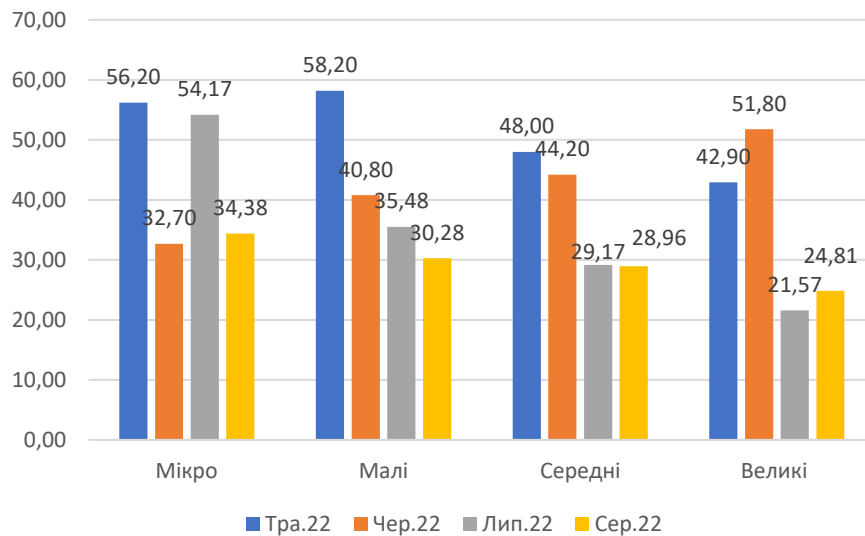
Рівень невизначеності в серпні порівняно з липнем у прогнозах як фінансово-економічної ситуації, так і загально-економічного середовища зменшився, хоча і не дуже істотно. Як уже було зазначено, частка опитаних, що не змогли дати прогноз щодо змін фінансово-економічної ситуації на підприємстві в перспективі на півроку, зменшилась із 31,4% до 29,0%, а загальноекономічного середовища в цілому в країні — із 33,9% до 33,2%.

Рис. 3. Рівень невизначеності фінансово-економічної ситуації та загальноекономічного середовища, % опитаних

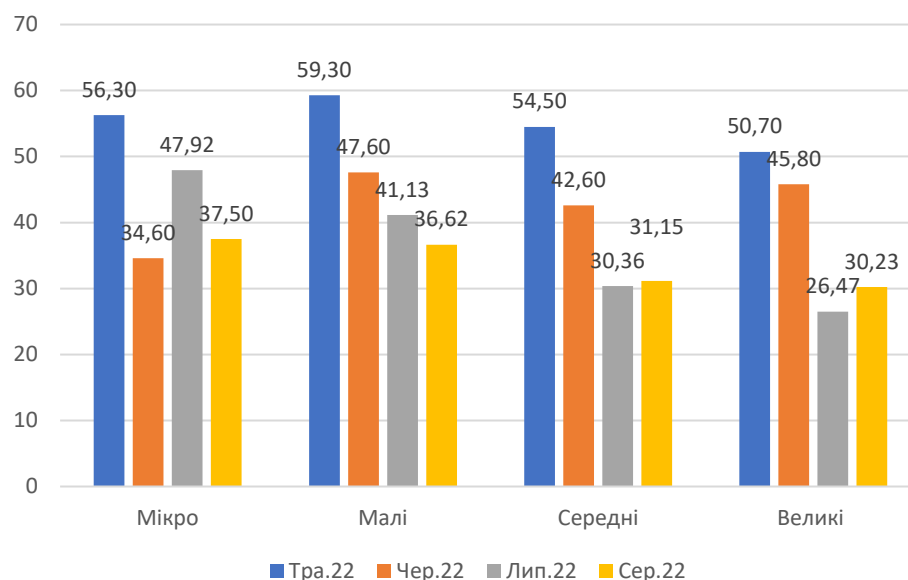
Рівень невизначеності щодо фінансово-економічної ситуації на підприємстві та її динаміка залежать від розміру підприємств. Показник невизначеності зменшується зі збільшенням розміру підприємства. Крім того, спостерігається різна динаміка цього показника для підприємств різних розмірів. Найбільше зменшилось значення для мікропідприємств (із 54,2% до 34,4%), тоді як рівень невизначеності для великих підприємств збільшився з 21,6% до 24,8%. Найменше зменшився показник невизначеності для малих (із 35,5% до 30,3%) та середніх (із 29,2% до 29,0%) підприємств.

Рис. 4. Частка опитаних, що не змогли дати відповідь на питання про зміну фінансово-економічного середовища в перспективі на пів року

Невизначеність щодо загальноекономічного середовища в країні так само має тенденцію до зменшення відповідно до збільшення розміру підприємства. Водночас, показники не надто сильно відрізняються для мікро- (значення зменшилось із 47,9% до 37,5%) та малих підприємств (значення зменшилось із 41,3% до 36,6%) та є значно нижчими, не зважаючи на збільшення значення для середніх (відсоток збільшився з 30,4% до 31,2%) та великих (відсоток збільшився з 26,5% до 30,2%) підприємств.

Рис. 5. Частка опитаних, що не змогли дати відповідь на питання про зміну загальноекономічного середовища в перспективі на півроку

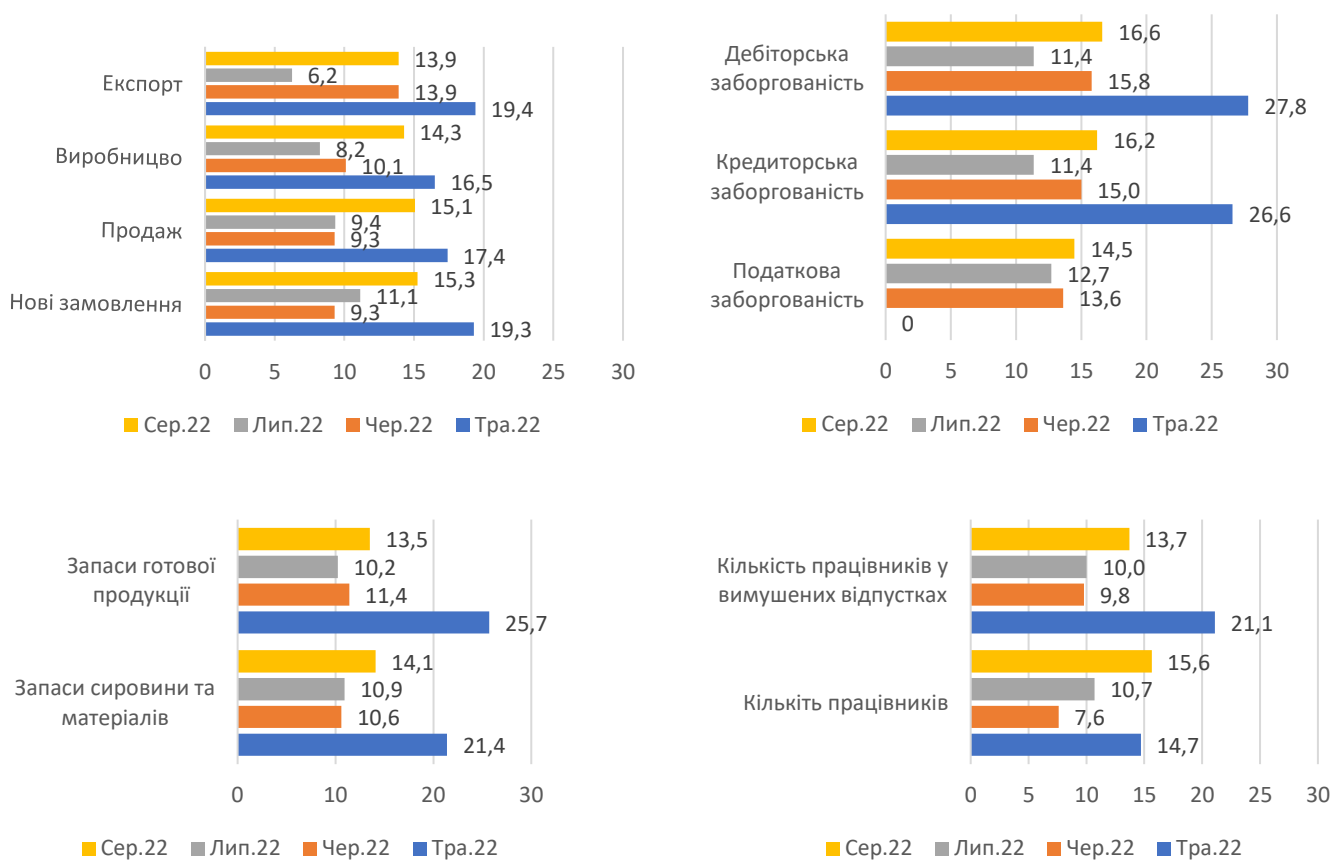

Тримісячні очікування

У тримісячній перспективі спостерігається збільшення невизначеності для всіх виробничих показників. Найбільшими показники невизначеності залишаються для дебіторської (значення збільшилось із 11,4% до 16,6%) та кредиторської (значення збільшилось із 11,4% до 16,2%). Найменшим рівень невизначеності є для запасів готової продукції (хоча значення збільшилось із 10,2% до 13,5%). Найбільше рівень невизначеності

збільшився для експорту (більше ніж удвічі, із 6,2% до 13,9%), а також для виробництва (значення збільшилось із 8,2% до 14,3%).

Рис. 6. Частка підприємств, які не змогли зробити прогноз про зміну показника в перспективі 3-х місяців, % опитаних

ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА КОРОТКОСТРОКОВІ ОЧІКУВАННЯ

ВИРОБНИЦТВО

Зміни щодо попереднього місяця

У серпні продовжувалася позитивна тенденція до зменшення темпів скорочення виробництва. Індекс змін виробництва в серпні порівняно з липнем продовжив тенденцію до збільшення та становить -0,09 (було -0,12). Зменшилась як частка тих підприємств, на яких виробництво скоротилось (із 27,5% у липні до 22,9% у серпні), так і частка підприємств, що повідомили про зростання виробництва з 15,0% у липні до 13,5% у серпні. Водночас, із 57,5% до 63,5% збільшилась частка респондентів, у яких не відбулось жодних змін.

Розмір. Серед підприємств різних розмірів найкраще почуваються середні підприємства, для них індекс змін виробництва становить -0,03, а також великі підприємства, значення для яких становить -0,06. Показник для мікропідприємств є найгіршим — -0,23. Значення показника для малих підприємств становить -0,14.

Регіон. У регіональному розрізі найкращі показники мали підприємства Полтавської (0,50) області. Найгіршим становище було на підприємствах у Закарпатській (-0,43), Запорізькій та Чернівецькій (по -0,40 кожна) областях.

Галузь. Значення індексу різняться для секторів та галузей. Найкраща ситуація в галузі харчової промисловості – 0,08, і це єдиний додатний показник. Показник для поліграфії дорівнює нулю. Показники інших галузей мають від'ємне значення, та найнижчими є значення для металообробки (-0,41), а також для виробництва будівельних матеріалів (-0,40).

Очікування щодо змін виробництва

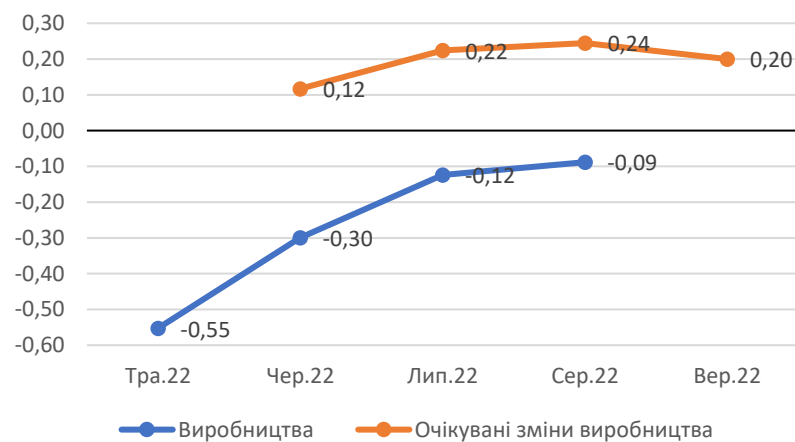
Виробничі плани підприємств на три місяці дещо втратили оптимізм, та *індекс очікуваних змін виробництва* зменшився з 0,24 до 0,20. Частка підприємств, на яких планується зростання виробництва, зменшилась із 33,5% у липні до 26,5% у серпні, як зменшилась і частка тих, що планують зменшення виробництва, із 8,7% до 7,7%. Частка тих, для кого нічого не змінилось, збільшилась із 57,8% до 65,8%.

Розмір. Чим менший розмір підприємства, тим нижчі виробничі очікування. Відтак найвищі очікування щодо змін виробництва мають великі (0,26) та середні (0,22) підприємства. Показник очікувань малих підприємств становить 0,14, та найнижчим показник очікувань є для малих підприємств та становить 0,02.

Регіон. Плани підприємств залежать від регіону розташування. Найвищим показник очікувань є для Полтавської області (1,00), а також для м. Києва (0,78). Найнижчий показник очікувань із єдиним від'ємним значенням має Черкаська область (-0,04). Показники Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей дорівнюють нулю.

Галузь. Виробничі очікування на три місяці є оптимістичними незалежно від галузі промисловості: усі показники мають додатне значення. Найвищими є показники для машинобудування (0,36) та поліграфічної промисловості (0,31). Найнижчими є значення для виробництва металу, металообробки і виробництва будівельних матеріалів (по 0,04 кожна), а також для хімічної промисловості (0,07).

Рис. 7. Індекс змін виробництва

ПРОДАЖІ

Зміни щодо попереднього місяця

У серпні темпи скорочення продажів зменшились. *Індекс змін продажів* збільшився майже вдвічі, із -0,16 до -0,09. Частка тих підприємств, у яких продажі знизились у серпні порівняно з липнем, зменшилась із 30,9% до 24,4%. Частка тих, у кого продажі збільшились, зменшилась менш відчутно, із 15,3% до 14,8%. Частка підприємств, у яких нічого не змінилось протягом минулого місяця, збільшилась із 53,8% до 60,8%.

Розмір. Найнижчим індекс продажів є для мікропідприємств: -0,22. Показники малих та середніх підприємств становлять відповідно -0,14 та -0,07. Показник великих підприємств є найвищим та становить -0,02.

Регіон. Найвищий індекс продажів у Полтавській області - 0,63. Найнижчий показник у Закарпатській (-0,43) області.

Галузь. Найвищий індекс продажів мають харчова (0,09) та поліграфічна промисловості (0,06). Показники всіх інших галузей мають від'ємне значення, та найнижчим є значення для виробництва металу та металообробки (-0,46).

Очікувані зміни продажів

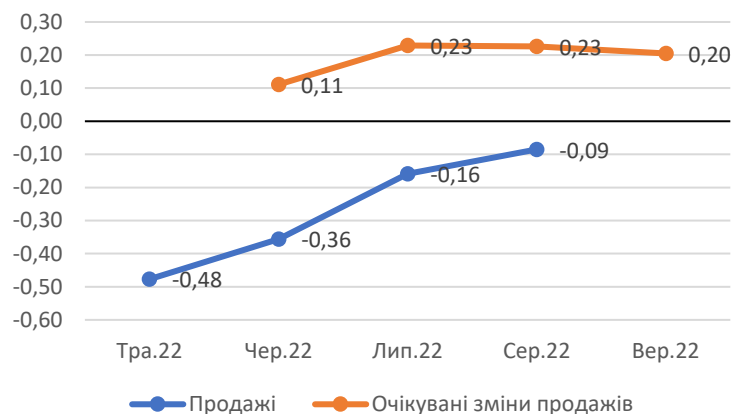
Очікування залишаються позитивними, але оптимізм припинив зростання. Індекс очікуваних змін обсягів продажів у порівнянні з липнем незначним чином зменшився та становить 0,20 (був 0,23). Із 33,5% до 27,3% зменшилась частка опитаних, що планують збільшення обсягів продажів у наступні три місяці, та з 10,6% до 8,5% зменшилась частка тих, хто очікує їх зменшення. Разом із тим, відсоток опитаних, які вважають, що нічого не зміниться, істотно збільшився, із 55,9% до 64,2%.

Розмір. Очікування підприємств щодо змін продажів збільшуються в залежності від розміру. Найвищі очікування мають представники великих підприємств, індекс яких становить 0,27. Показник для середніх підприємств становить 0,23, а для малих підприємств 0,13. Найнижчим є показник для мікропідприємств – 0,02.

Регіон. У розрізі регіонів найкращі очікування зафіксовано в Полтавській області (1,00), та в м. Києві, (0,87). Натомість у Черкаській області показник є найнижчим та має єдине від'ємне значення (-0,04).

Галузь. Найвищі показники очікувань стосовно продажів мають машинобудування (0,32) та виробництво тканин, одягу та взуття (0,29). Показник очікувань для виробництва металу та металообробки є найнижчим та становить 0,04.

Рис. 8. Індекс змін продажів

ЕКСПОРТ

Зміни щодо попереднього місяця

У серпні порівняно з липнем темпи падіння експорту сповільнювалися. Значення індексу змін експорту збільшилось у порівнянні з липнем з -0,31 до -0,24. Це відбулося за рахунок зменшення частки опитаних, у яких обсяги експорту скоротились (із 34,8% у липні до 32,8% у серпні). При цьому, із 59,4% до 58,5% зменшилась частка тих підприємств, на яких обсяги експорту не змінилися. Частка підприємств, які збільшували обсяги експорту, збільшилась із 5,8% до 8,8%.

Розмір. Найвищим значення індексу змін експорту є для середніх та великих підприємств - -0,20 та -0,23 відповідно. Показник для малих підприємств становить -0,29. Найнижчим є показник для мікропідприємств - -0,35.

Регіон. У регіональному розрізі найвищими показники індексу змін експорту є для Черкаської (0,14) та Одеської (0,12) областей. Найнижчим значення є для Сумської області (-0,75).

Галузь. У галузевому розподілі індекс змін експорту є найвищим для харчової промисловості (-0,07). Найнижчим є показник для хімічної промисловості (-0,67).

Очікувані зміни експорту

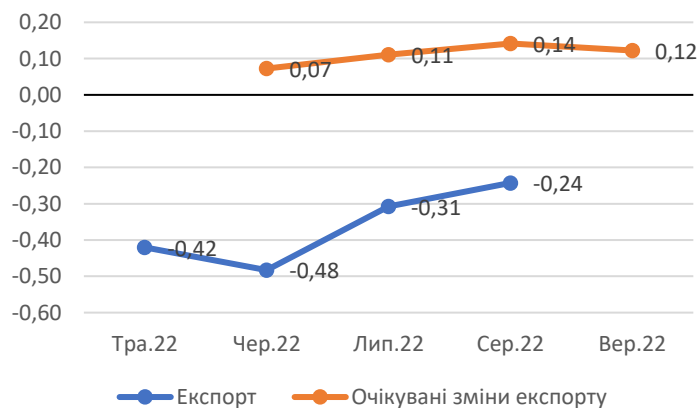
Позитивні тенденції до відновлення експорту під загрозою. Значення *індексу очікуваних змін експорту* в серпні порівняно з липнем дещо зменшилось (із 0,14 в липні до 0,12 в серпні). Частка тих, хто планує скорочення обсягів експорту, зменшилась незначним чином, із 7,8% до 7,5%. Із 22,8% до 19,2% зменшилась частка опитаних, які очікують збільшення експорту в найближчому майбутньому. Із 69,4% до 73,3% збільшилась частка тих, хто не очікує жодних змін.

Розмір. Найкращі очікування щодо експорту мають середні підприємства (0,17), найгірші – мікропідприємства (-0,18), для яких зафіксовано єдине від'ємне значення. Значення індексу для малих та великих підприємств додатні та становлять 0,09 та 0,12 відповідно.

Регіон: Найвище значення індексу очікуваних змін експорту зафіксовано для підприємств Одеської області (0,46) та м. Києва (0,40). Найгіршими та єдиними від'ємними є очікування представників бізнесу Сумської (-0,67) та Рівненської (-0,03) областей.

Галузь. Найвище значення індексу очікуваних змін експорту мають машинобудування (0,26) та виробництво тканин, одягу та взуття (0,21). Найнижчим та єдиним від'ємним є значення для виробництва будівельних матеріалів (-0,09).

Рис. 9. Індекс змін експорту

ЗАПАСИ СИРОВИНИ

Зміни щодо попереднього місяця

Темпи скорочення запасів сировини зменшились, про що свідчить збільшення *Індексу змін запасів сировини* з -0,29 липні до -0,16 у серпні. **Це означає, що ситуація із сировиною, брак якої відчують підприємства, продовжила стабілізуватися.** Частка респондентів, що повідомили про збільшення запасів сировини за минулий місяць, збільшилась з 7,8% до 13,1%, тоді як із 36,0% до 29,2% зменшилась частка опитаних, що вказали на їх скорочення. 57,7% повідомили, що в порівнянні з минулим місяцем нічого не змінилось (56,2%).

Розмір. Індекс запасів сировини знаходиться приблизно в одному діапазоні для малих (-0,12), великих (-0,14) та середніх (-0,16) підприємств, та майже вдвічі нижчий для мікропідприємств (-0,32).

Регіон. Найвищі показники мають підприємства Рівненської (0,25), Львівської (0,24) та Одеської (0,23) областей, а найнижчі — Запорізької (-0,73) області та м. Києва (-0,65).

Галузь. У галузевому розподілі найвищий та єдиний додатний показник у харчової промисловості (0,09.) Показник поліграфічної галузі дорівнює нулю. Найнижчий показник зафіксовано для металообробки (-0,55).

Очікувані зміни запасів сировини

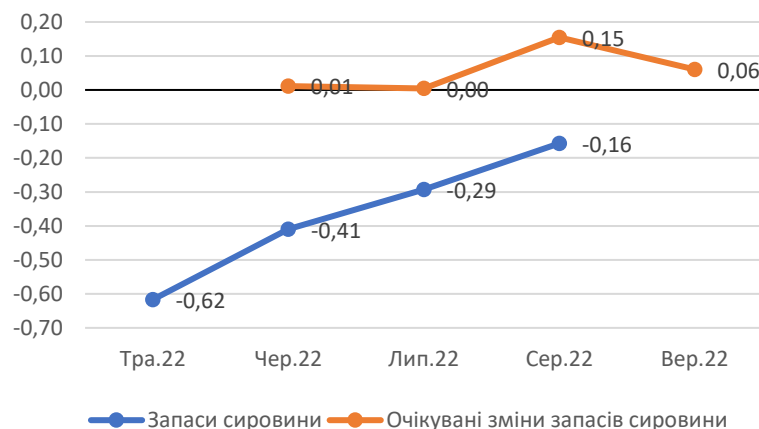
Очікувані позитивні тенденції зі стабілізації запасів сировини під загрозою припинення. На наступні три місяці опитані підприємці очікують різкого зменшення цього показника: *індекс очікуваних змін запасів сировини* зменшився більше ніж удвічі, із 0,15 до 0,06. Кількість респондентів, які очікують збільшення запасів сировини, зменшилась із 26,9% до 16,9%, тоді як частка тих, хто вважає, що запаси сировини зменшуватимуться, збільшилась із 12,5% до 13,5%. Із 60,6% до 69,6% збільшилась частка тих, хто вважає, що ситуація не зміниться.

Розмір. Індекс очікуваних змін запасів сировини є найвищим для великих підприємств (0,13). Значення середніх підприємств становить 0,07, а малих підприємств – -0,03. Найнижчим є значення мікропідприємств, яке становить -0,14.

Регіон. Найвищим індекс очікуваних змін запасів сировини є для Полтавської області, він становить 0,88. Найнижчим значення індексу є для м. Києва (-0,32) та Черкаської області (-0,29).

Галузь. У галузевому розрізі найвищий показник очікувань щодо змін запасів сировини мають металообробка (0,15) та харчова промисловість (0,09). Найнижчі показники мають виробництво будівельних матеріалів (-0,24) та деревообробна промисловість (-0,11).

Рис. 10. Індекси змін запасів сировини

ЗАПАСИ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Зміни щодо попереднього місяця

Динаміка індексу запасів готової продукції свідчить як про нестабільний попит на продукцію підприємств, так і на відсутність у них чітких планів. Після різкого зменшення в липні *Індекс змін запасів готової продукції* в серпні істотно збільшився та становить -0,13 (було -0,29). Із 35,3% до 23,6% зменшилась частка респондентів, що повідомили про зменшення запасів готової продукції, тоді як із 8,5% до 11,1% збільшилась частка тих респондентів, у кого запаси збільшились. Із 56,2% до 65,3% збільшилась частка респондентів, які зовсім не відчували змін.

Розмір. Залежно від розміру підприємства значення індексу майже не відрізняється для середніх (-0,15) та великих (-0,17) підприємств. Показник малих підприємств дорівнює нулю. Показник мікропідприємств (-0,25) є найнижчим.

Регіон. Серед бізнесу різних регіонів найбільше скорочення запасів спостерігається в Запорізькій (-0,67) та Полтавській (-0,63) областях, а найвищим значення індексу є для Рівненської області (0,19).

Галузь. У галузевому розподілі показник харчової промисловості становить -0,03. Найнижчим є значення для металообробки - -0,33.

Очікувані запаси готової продукції

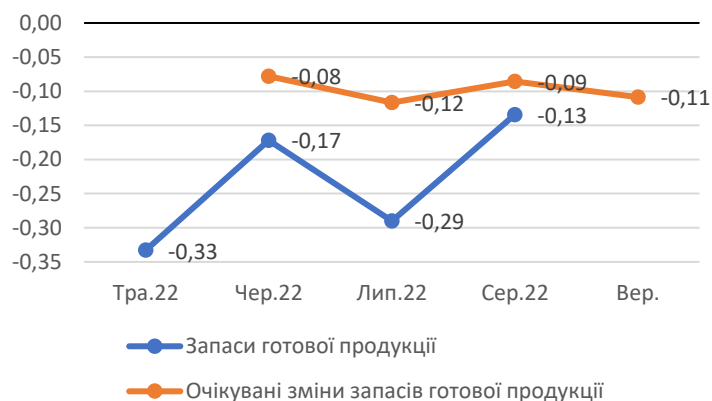
На відміну від тренду змін, що відбулися, тенденція щодо очікуваних змін має не такий високий розмах коливань і в цілому вказує на зменшення запасів готової продукції. Індекс очікуваних змін запасів готової продукції незначним чином знизився, із -0,09 до -0,11. Із 25,6% до 21,0% зменшилась частка опитаних, які вважають, що запаси готової продукції в наступні три місяці зменшуватимуться, тоді як частка тих, хто очікує їхнього збільшення, зменшилась удвічі, із 16,1% до 8,4%. Відсоток же тих, хто вважає, що нічого не зміниться, відчутно збільшився, із 58,3% до 70,6%.

Розмір. Значення показника є приблизно однаковим для середніх (-0,09), малих (-0,10) та великих (-0,13) підприємств. Водночас мікропідприємства мають значно кращі очікування (-0,32).

Регіон. У регіональному розподілі найвищим показник очікувань є для Сумської (0,13) та Тернопільської (0,12) областей. Значення для Полтавської області (-0,88) та м. Києва (-0,62) є найнижчими.

Галузь. Значення індексу для харчової промисловості становить -0,11. Найнижчими є показники машинобудування (-0,32), поліграфічної промисловості (-0,29) та металообробки (-0,26).

Рис. 11. Індекси змін запасів готової продукції

НОВІ ЗАМОВЛЕННЯ

Зміни щодо попереднього місяця

Динаміка нових замовлень стабілізувалась. Індекс змін нових замовлень у серпні порівняно з липнем істотно збільшився, із -0,19 до -0,02, за рахунок зменшення частки опитаних, що повідомили про скорочення кількості нових замовлень із 33,8% у липні до 21,2% у серпні. Відсоток тих, у кого кількість замовлень зросла, змінився лише незначним чином, збільшившись із 17,0% до 17,6%. Із 49,2% до 61,2%, збільшилась частка тих, хто не відчув змін.

Розмір. Найвище та єдине додатне значення зафіксовано для великих підприємств (0,06); для середніх підприємств воно становить -0,01, а для малих - -0,08. Найгірші показники щодо нових замовлень мають мікропідприємства (-0,23).

Регіон. Серед різних регіонів нові замовлення найбільше скоротилися в Закарпатській (-0,50) області, у той час як у Полтавській (0,63) області нові замовлення найбільше зросли.

Галузь. Найкраще за попередній місяць ситуація з новими замовленнями складалась для харчової промисловості (0,21 єдиний додатний показник). Найнижчі показники мають хімічна промисловість (-0,50) та металообробка (-0,41).

Очікувані зміни нових замовлень

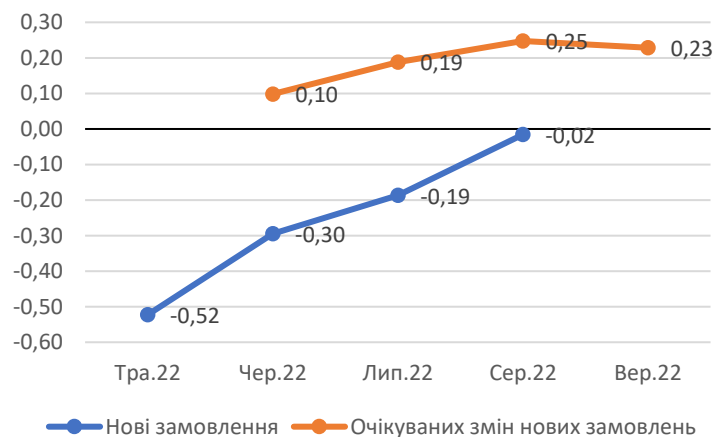
Тенденція до зростання темпів збільшення кількості нових замовлень призупинилась. Значення індексу *очікуваних змін нових замовлень* дещо зменшилось, із 0,25 до 0,23, хоча залишається додатним. Із 34,9% до 30,0% зменшилась частка тих, хто очікує на збільшення нових замовлень. Також зменшилась частка респондентів, які вважають, що кількість замовлень зменшиться, із 9,4% до 8,9%. 61,0% опитаних у серпні проти 55,7% опитаних у липні не очікує жодних змін у наступні три місяці.

Розмір. Показник очікувань є найвищим для великих (0,32) та середніх (0,23) підприємств. Водночас, для малих (0,14) та мікропідприємств (0,06) показники є значно нижчими.

Регіон. У Полтавській (0,88) області та м. Києві (0,76) бізнес більшою мірою ніж в інших регіонах очікує збільшення нових замовлень. Разом із тим, показники Львівської та Івано-Франківської областей є найнижчими та дорівнюють нулю.

Галузь. Найкращі очікування щодо нових замовлень мають харчова промисловість (0,29), а також машинобудування (0,27) та виробництво тканин, одягу та взуття (0,24). Найнижче та єдине від'ємне значення має показник галузі хімічної промисловості (-0,07).

Рис. 12. Індекси змін нових замовлень

ДЕБИТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ

Зміни щодо попереднього місяця

Ситуація із заборгованостями не змінилась. Значення *індексу змін дебіторської заборгованості* залишилось без змін та становить 0,05. При цьому, із 18,2% до 14,7% зменшилась частка опитаних, які повідомили про збільшення дебіторської заборгованості, як і скоротилась частка тих, для кого вона зменшилась, із 13,7% до 11,0%. Із 68,2% до 74,2% збільшилась частка тих, для кого нічого не змінилось за минулий місяць.

Розмір. Найвищим показник індексу дебіторської заборгованості є для великих підприємств (0,07). Для малих та середніх підприємств цей показник не відрізняється та становить 0,05. Водночас, для мікропідприємств цей показник є найнижчим (-0,15).

Регіон. У розрізі регіонів найбільше зростання дебіторської заборгованості було зафіксовано в м. Києві (0,55) та Черкаській області (0,43). Найнижчим є показник Сумської області (-0,71).

Галузь. При галузевому розподілі найвище значення індексу показує деревообробна промисловість (0,27). Найнижчим є показник для металообробки - 0,21.

Очікувані зміни дебіторської заборгованості

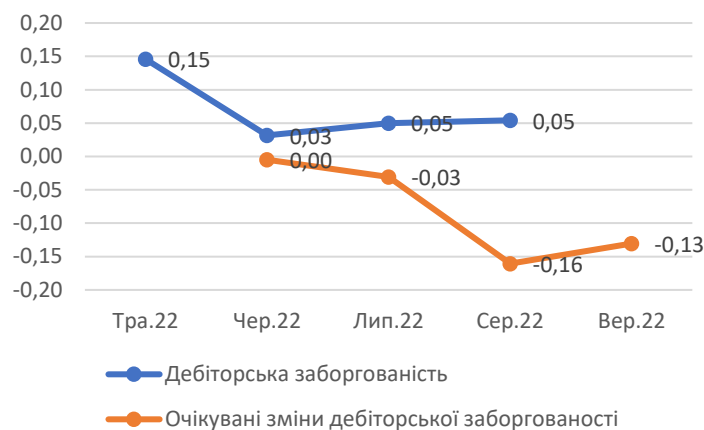
У перспективі трьох місяців очікується сповільнення темпів зменшення заборгованості. Індекс очікуваних змін дебіторської заборгованості збільшився з -0,16 до -0,13. 2,4 % опитаних очікують на збільшення цього показника (було 4,5%), а частка тих, хто очікує на його зменшення, збільшилась із 16,6% до 15,3%. Із 75,2% до 82,3% збільшилась частка тих, хто вважає, що нічого не зміниться.

Розмір. При розподілі за розміром показники знаходяться приблизно в одному діапазоні, хоча дещо гірше значення індексу мають середні (-0,11) підприємства. Показник малих підприємств становить -0,13, великих - -0,14. Показник мікропідприємств становить -0,15.

Регіон. У регіональному розподілі найбільше значення показують Черкаська (0,07) та Запорізька (0,05) області. Найнижче значення показника для Сумської області - -0,90.

Галузь. Найвищим показник очікувань зі збільшення заборгованості є для деревообробної промисловості та становить -0,06. Значення для металообробки є найнижчим (-0,28).

Рис. 13. Індекси змін дебіторської заборгованості

КРЕДИТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ

Зміни щодо попереднього місяця

У серпні ситуація з кредиторською заборгованістю не змінилась та не викликає занепокоєння. Індекс змін кредиторської заборгованості порівняно з липнем не змінився та дорівнює 0,00. Із 15,3% до 10,3% зменшилась частка опитаних, які повідомили про збільшення кредиторської заборгованості, як скоротилась і частка тих, для кого вона зменшилась, із 14,8% до 11,3%. Водночас, із 69,9% до 78,4% збільшилась частка тих, для кого нічого не змінилось за минулий місяць.

Розмір. Найвищим та єдиним додатним є індекс змін кредиторської заборгованості для великих (0,04) підприємств, значення середніх підприємств становить -0,01, а малих - -0,04. Показник мікропідприємств є найнижчим та становить -0,06.

Регіон. Кредиторська заборгованість найгірше проявляється в м. Києві (0,37) та є найнижчою в Сумській області (-1,00).

Галузь. У галузевому розподілі найвищі показники демонструє харчова промисловість (0,01), тоді як найнижчим показником є значення для металообробки (-0,22).

Очікувані зміни кредиторської заборгованості

Очікується невелике сповільнення темпів зменшення кредиторської заборгованості. Індекс очікуваних змін кредиторської заборгованості збільшився з -0,19 до -0,13. Частка тих, хто очікує на подальше

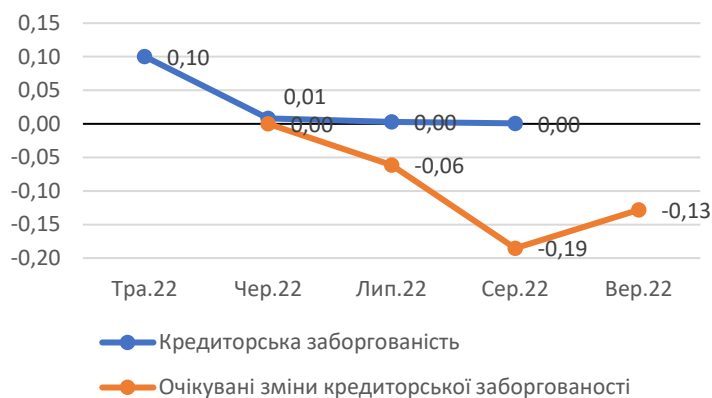
зменшення кредиторської заборгованості, зменшилась із 21,2% до 14,6%, тоді як частка тих, хто очікує збільшення кредиторської заборгованості, становить лише 1,9% (було 2,8% у липні). Із 75,9% до 83,5% збільшилась частка тих респондентів, які вважають, що нічого не зміниться.

Розмір. Для мікро-, середніх та великих підприємств показник очікуваних змін кредиторської заборгованості не відрізняється та становить -0,12. Водночас, показник малих підприємств є дещо гіршим та становить -0,14.

Регіон. У регіональному розподілі показники очікувань за кредиторською заборгованістю є найвищими для Запорізької (0,09) та Черкаської (0,04) областей, а найнижчими для Сумської області (-0,92).

Галузь. Серед галузей промисловості показник для деревообробної промисловості дорівнює нулю. Значення для хімічної промисловості є найнижчим та становить -0,38.

Рис. 14. Індекс змін кредиторської заборгованості

ПОДАТКОВА ЗАБОРГОВАНІСТЬ

Зміни щодо попереднього місяця

Темпи скорочення податкової заборгованості сповільнились. Індекс змін податкової заборгованості в серпні порівняно з липнем збільшився з -0,14 до -0,06, Частка підприємств, що повідомили про зменшення податкової заборгованості за минулий місяць, зменшилась із 15,3% до 9,7%, тоді як 2,1% опитаних респондентів вказали на збільшення податкової заборгованості (було 2,0%). Із 82,7% до 88,2% збільшилась частка тих, хто вважає, що жодних змін не відбулось.

Розмір. Показники податкової заборгованості є вищими та не надто відрізняються для середніх (-0,05) та великих (-0,03) підприємств. Водночас показники є кращими і приблизно однаковими для малих (-0,11) та мікро- (-0,15) підприємств.

Регіон. Податкова заборгованість найбільшою мірою зросла для підприємств Чернівецької (0,20) області та м. Києва (0,10), а найбільше зменшилась для бізнесу Сумської області (-0,92).

Галузь. Найвище значення має показник податкової заборгованості для виробництва тканин, одягу та взуття і харчової промисловості (по -0,03 кожна). Значення для машинобудування становить -0,24.

Очікувані зміни податкової заборгованості

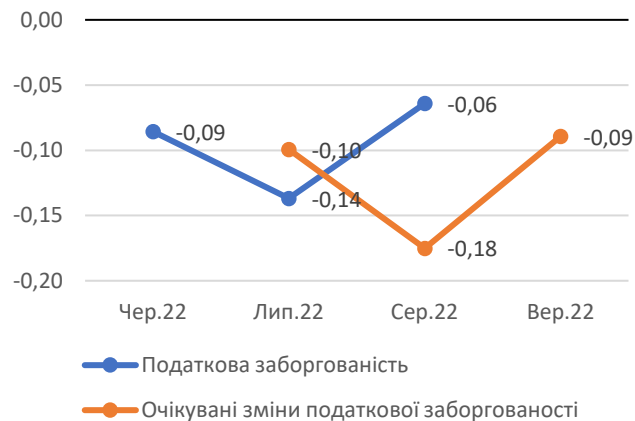
Очікування свідчать про подальше сповільнення темпів скорочення податкової заборгованості. Індекс очікуваних змін податкової заборгованості також збільшився з -0,18 до -0,09. Із 18,5% до 10,2% зменшилась частка тих, хто прогнозує зменшення податкової заборгованості, тоді як лише 0,8% очікують її збільшення (було 1,5%). Із 75,8% до 80,0% збільшилась частка тих, хто не очікує змін.

Розмір. Показник очікувань не надто сильно відрізняється для великих (-0,07) та середніх (-0,08) підприємств. Для малих підприємств показник становить -0,11, тоді як значення для мікропідприємств є найнижчим та становить -0,15.

Регіон. У регіональному розподілі показник очікувань для Тернопільської області має найвище додатне значення та становить 0,06, а найнижчим є значення для Сумської (-0,86) області.

Галузь. Найвищим показник очікувань податкової заборгованості є для деревообробної промисловості та дорівнює нулю. Для інших галузей значення є від'ємним, але найнижчим є показник для машинобудування (-0,26).

Рис. 15. Індекс змін податкової заборгованості

КІЛЬКІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ

Зміни щодо попереднього місяця

Темпи зменшення зайнятості сповільнились. Індекс змін кількості працівників продовжує тенденцію до підвищення та збільшився в серпні порівняно з липнем із -0,16 до -0,09. Із 22,9% до 13,4% зменшилась частка опитаних респондентів, що повідомили про зменшення кількості співробітників, задіяних в усіх операціях підприємства. Водночас, частка тих, хто вказав на їх збільшення, зменшилась удвічі, із 8,9% до 4,3%. При цьому, частка тих, для кого нічого не змінилось, істотно збільшилась, із 68,1% до 82,3%.

Розмір. Найвищим цей показник є для малих підприємств - 0,04. Для середніх та великих підприємств значення майже не відрізняється та становить -0,08 та -0,09 відповідно. Показник мікропідприємств є найгіршим та становить -0,25.

Регіон. У регіональному розподілі найвищим є показник для Київської, Одеської та Вінницької областей (по 0,04 для кожної), а також для Рівненської (0,03) області. Найнижчим є значення для Дніпропетровської (-0,41) області.

Галузь. Показник змін кількості працівників поліграфічної промисловості є найбільшими та дорівнює нулю. Показники всіх інших галузей мають від'ємне значення, та найнижчим значення є для хімічної промисловості (-0,37).

Очікувані зміни кількості працівників

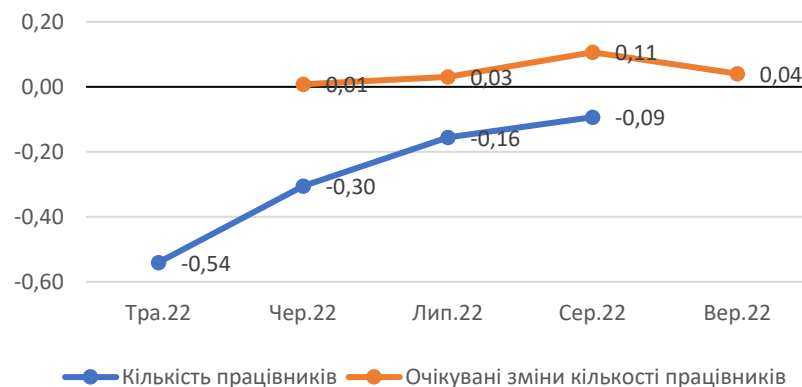
Очікування щодо зайнятості стали більш обережними. У майбутні три місяці підприємці та керівники підприємств очікують сповільнення темпів зростання зайнятості (що корелює з виробничими очікуваннями, див. Виробничі очікування): *індекс очікуваних змін кількості працівників* зменшився з 0,11 до 0,04. Відсоток опитаних підприємців, які вважають, що кількість працівників збільшиться, зменшився з 15,6% до 9,0%, Водночас, частка тих, хто очікує на зменшення кількості працівників, знизилася менш істотно, із 5,3% до 4,6%. Частка тих, хто вважає, що нічого не зміниться, значно збільшилась, із 79,1% до 86,3%.

Розмір. При цьому, показники малих та середніх підприємств відрізняються лише незначним чином та становлять 0,01 та 0,02 відповідно, показник великих становить 0,09, водночас значення мікропідприємств є найбільшим та становить 0,11.

Регіон. У регіональному розподілі найвищим показник очікувань є для Сумської (0,27) та Чернігівської (0,19) областей. Найнижчим він є для Житомирської області (-0,11).

Галузь. У галузевому розрізі найвищим є індекс очікувань для виробництва тканин, одягу, взуття та деревообробної промисловості (по 0,11 для кожної). Показник для поліграфічної промисловості та виробництва будівельних матеріалів є найнижчим та дорівнює нулю.

Рис. 16. Індекс змін кількості працівників

ПРАЦІВНИКИ У ВИМУШЕНИХ ВІДПУСТКАХ

Зміни щодо попереднього місяця

Підприємства менше відправляли працівників у вимушені відпустки в серпні. Індекс змін кількості працівників у вимушених відпустках знизився з 0,06 до 0,01. Із 15,8% до 6,1% зменшилась частка представників бізнесу, які повідомили про збільшення кількості співробітників, що перебувають у вимушених відпустках. Водночас, частка тих, хто вказав на їх зменшення, скоротилась майже вдвічі, із 11,6% до 6,3%. Із 72,8% до 87,7% збільшилась частка тих, для кого за минулий місяць ситуація не змінилась.

Розмір. Для малих та середніх підприємств показник є від'ємним та становить -0,02 та -0,01 відповідно. При цьому, значення мікропідприємств є найвищим та становить 0,05. Значення великих підприємств є найвищим та становить 0,02.

Регіон. Найбільшою мірою з-поміж різних регіонів таке погіршення показника спостерігається в Дніпропетровській (0,21) області, а найчастіше про зменшення кількості співробітників, що перебувають у вимушених відпустках, повідомляють у Хмельницькій (-0,25), а також Сумській області та м. Києві (по -0,17).

Галузь. У галузевому розподілі гірші показники щодо кількості працівників у вимушених відпустках має виробництво будівельних матеріалів – 0,26. Найнижчим показником є значення для поліграфії -0,06

Очікувані зміни кількості працівників у вимушених відпустках

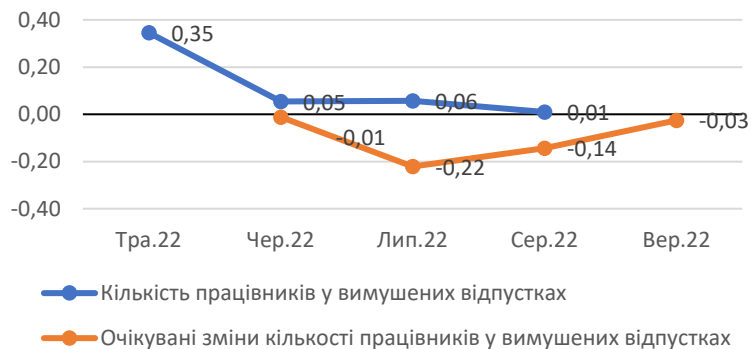
Підприємства частіше планують не відкликати персонал, що вже знаходиться у вимушених відпустках, до роботи та відправляти персонал у вимушені відпустки. Індекс очікуваних змін кількості працівників у вимушених відпустках істотно погіршився, збільшившись із -0,14 до -0,03, це сталося за рахунок суттєвого зменшення частки тих, хто вважає, що кількість таких працівників на їхньому підприємстві скоротиться (із 18,2% до 7,4%). Частка тих підприємств, на яких очікується збільшення кількості працівників у вимушених відпустках, дещо зросла (із 3,5% до 4,1%). Водночас, із 78,2% до 88,6% збільшилась частка тих, хто вважає, що жодних змін не відбудеться.

Розмір. Великі підприємства найбільше очікують зростання кількості працівників у вимушених відпустках, їхній індекс дорівнює нулю. Показник малих і середніх підприємств є однаковим, становить $-0,04$. Показник мікропідприємств дорівнює $-0,08$.

Регіон. При цьому, найнижчі показники в м. Києві ($-0,33$), а також у Полтавській та Хмельницькій областях (по $-0,25$ для кожної), тоді як показник Одеської області є найвищим та становить $0,12$.

Галузь. Найвищим є показник очікувань щодо кількості працівників у вимушених відпустках у галузі хімічної промисловості та становить $0,14$. Показник для деревообробної промисловості та машинобудування є найнижчим та становить $-0,13$.

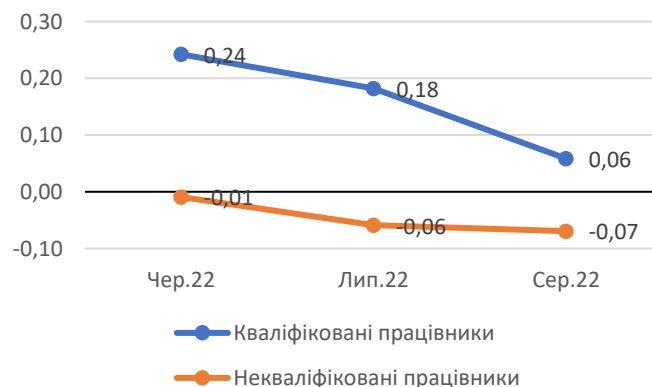
Рис. 17. Індекси змін кількості працівників у вимушених відпустках

КВАЛІФІКОВАНІ ТА НЕКВАЛІФІКОВАНІ ПРАЦІВНИКИ

Проблеми при пошуку працівників потрібної кваліфікації зменшилися в серпні. Це свідчить або про зменшення попиту на робочу силу з боку підприємств, або збільшення пропозиції робочої сили на фоні невисокого рівня економічної активності. *Індекс кваліфікованих працівників* має додатне значення, яке зменшилось із $0,18$ до $0,06$. *Індекс некваліфікованих працівників*, де значення є від'ємним, змінилось лише незначним чином, зменшившись із $-0,06$ до $-0,07$. Частка керівників підприємств, які вказали на те, що кваліфікованих працівників важче знайти, зменшилась із $23,3\%$ до $14,9\%$. Частка ж тих, кому важче шукати некваліфікованих працівників, зменшилась із $11,7\%$ до $6,1\%$. Водночас, відсоток тих, кому легше знайти кваліфікованих працівників, збільшився з $5,1\%$ до $8,2\%$, а частка тих, кому легше шукати некваліфікованих працівників, зменшилась із $18,1\%$ до $13,4\%$. При цьому, частки тих, хто не відчуває жодних змін у пошуку кваліфікованих робітників, збільшилась із $71,6\%$ до $76,9\%$, а для некваліфікованих працівників відсоток збільшився з $70,2\%$ до $80,5\%$.

Рис. 18. Індекси змін кваліфікованих та некваліфікованих працівників

Кваліфіковані працівники

Розмір. Залежно від розміру підприємства, кваліфікованих працівників важче шукати мікро- (0,12) та малим (0,10) підприємствам, а легше - великим (0,06) та середнім (0,03) підприємствам.

Регіон. Легше шукати кваліфікованих працівників у Чернігівській області (-0,67), а найважче в Полтавській (0,75) області.

Галузь. У галузевому розподілі менші складнощі з пошуком кваліфікованих працівників має виробництво тканин, одягу та взуття, у якому показник дорівнює нулю. Найбільше складнощів має галузь машинобудування (0,33).

Некваліфіковані працівники

Розмір. Некваліфікованих працівників легше шукати мікро- (-0,08) та середнім (-0,10) підприємствам, але важче - великим (-0,04) та малим (-0,06) підприємствам.

Регіон. У регіональному розподілі найлегше шукати некваліфікованих працівників у Сумській (-0,65) та Чернігівській (-0,50) областях. Найбільші складнощі з пошуком некваліфікованих працівників у Полтавській (0,38) та Чернівецькій (0,22) областях.

Галузь. Найгірші показники щодо пошуку некваліфікованих працівників для галузі харчової промисловості (0,09), тоді як для хімічної промисловості показник є найкращим (-0,25).

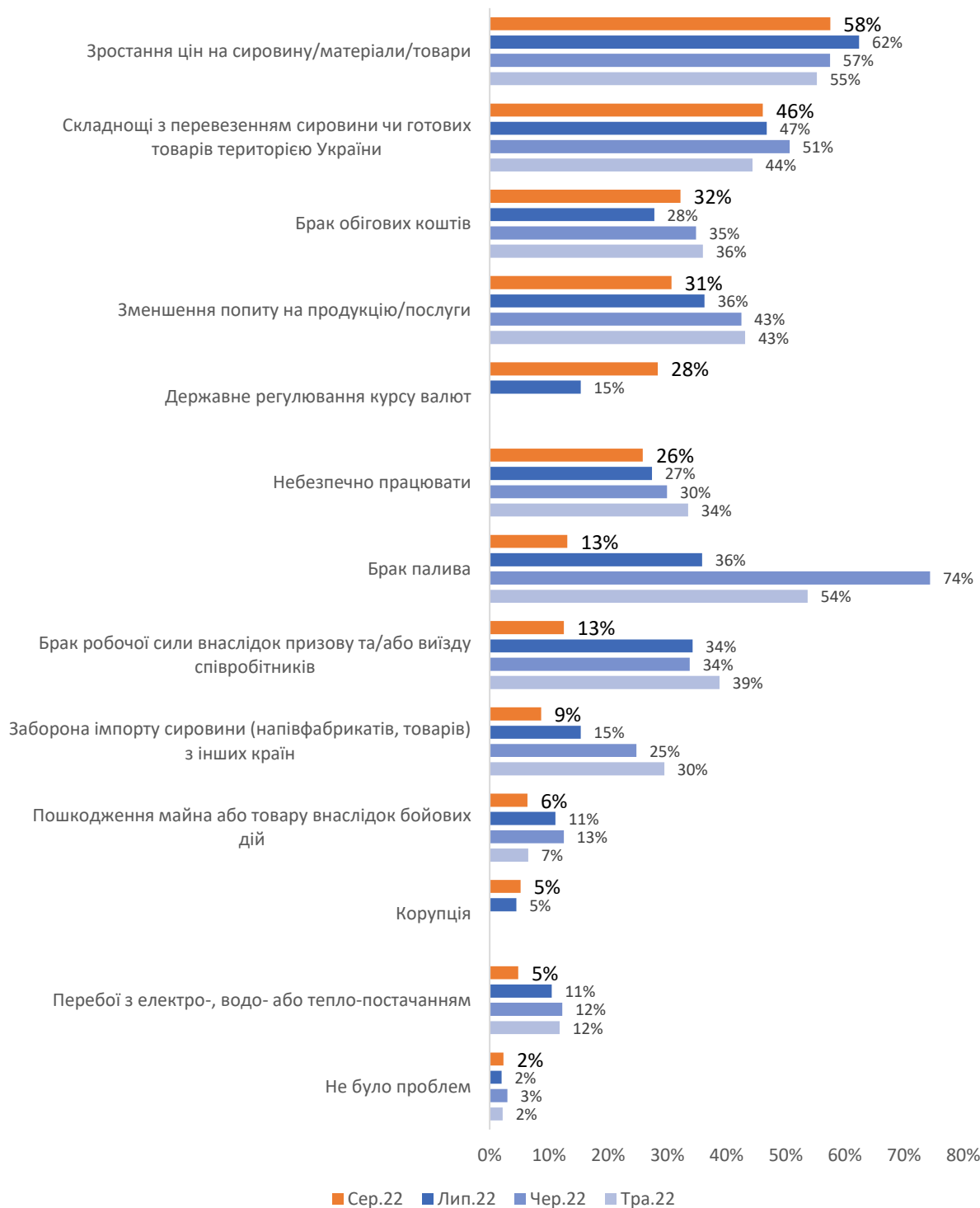
СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА ОПИТУВАННЯ

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПІДПРИЄМСТВА

Проблеми ведення бізнесу під час війни

У серпні, як і в липні, економічні та фінансові проблеми залишалися головними для опитаних підприємств. Як і в попередньому місяці, рейтинг перешкод очолює проблема зростання цін на сировину або матеріали: на неї вказали 58% керівників опитаних підприємств. Частка бізнесу, який говорить про цю проблему, дещо зменшилася відносно свого максимуму в 62%, якого вона досягла в липні 2022 року.

Рис. 19. Найважливіші проблеми для опитаного бізнесу

На друге місце рейтингу перешкод для бізнесу вийшли складнощі з перевезенням сировини або готових товарів територією України (46%). Значення цієї проблеми не змінилося порівняно з липнем, тоді вона також займала другу сходинку серед перешкод для бізнесу і на неї вказували 47% опитаних.

Брак обігових коштів став третьою найпоширенішою перешкодою для бізнесу, а зменшення попиту на продукцію чи послуги підприємств – четвертою. На обидві перешкоди вказало дещо більше 30% підприємств, опитаних у серпні 2022 року. Однак якщо проблема падіння попиту стала дещо менш гострою в порівнянні з попереднім місяцем (частка бізнесу, який вказав на неї, зменшилась із 36% у липні до 31% у серпні), то брак обігових коштів, навпаки, відчувається бізнесом більше ніж місяць тому. У липні обігових коштів не вистачало 28% підприємств, тоді як у серпні – уже 32%.

П'ятірку головних перешкод для бізнесу в серпні 2022 року замикає проблема державного регулювання курсу валют. На неї вказало 28% підприємств, що значно більше за 15% у липні 2022 року. З часу проведення попереднього опитування Національний банк України скорегував офіційний курс гривні до долара США на 25%, зробивши його ближчим до курсу валют на готівковому ринку. У свою чергу, курс валют на готівковому ринку також підвищився в липні - серпні. Це, очевидно, вплинуло на важливість проблеми курсу валют для українського бізнесу.

Поступово зменшилась важлива проблема безпеки роботи підприємств, у серпні 2022 року вона стабілізувалася. Зокрема, 26% підприємств говорять про те, що працювати небезпечно, що практично дорівнює відповідній частці в липні 2022 року: 27%. У травні 2022 року – у першій хвилі цього опитування – на цю проблему вказували 34% опитаних.

Варто зазначити різке зменшення важливості двох проблем – браку палива та браку робочої сили, які розділили сьоме місце в рейтингу перешкод для бізнесу в серпневому опитуванні. Про ці дві проблеми говорить по 13% опитаного бізнесу, що значно менше ніж у трьох попередніх хвилях опитування. І якщо зниження частоти згадок про брак палива можна пояснити покращенням ситуації з наявністю палива в Україні, то зменшення актуальності проблеми з персоналом може бути спричинено як позитивними, так і негативними факторами. Зокрема, до ймовірних позитивних факторів ми відносимо збільшення пропозиції робочої сили потрібної кваліфікації на ринку праці, наприклад, через повернення частини вимушених біженців і переселенців, та здатність підприємств знайти потрібні кадри завдяки стабілізації ринку праці. До можливих негативних причин відносимо зменшення попиту з боку бізнесу на нову робочу силу через відсутність планів до подальшого відновлення, розширення, зростання або навіть звільнення працівників.

Про такі проблеми заборони імпорту сировини, пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій, корупції та перебої з електро-, водо- або тепlopостачанням у серпні 2022 року повідомило менше 10% підприємств. Крім того, опитані досить часто додавали власні варіанти найбільш гострих проблем, з якими зіштовхується їхній бізнес (6%). Говорили, зокрема, про низьку платоспроможність населення, розрив ланцюжків постачання, подорожчання палива, енергоносіїв та оренди приміщень, а також про проблеми з відшкодуванням ПДВ для експортерів та з податками на землю для тимчасово окупованих територій. Лише 2% підприємств повідомили, що не зіштовхувалися з проблемами.

Проблеми бізнесу різного розміру. Окремі перешкоди більше чи менше впливають на бізнес різного розміру. З цієї точки зору, варто виділити проблему з перевезенням сировини чи готових товарів територією України, яка стає дедалі вагомішою для бізнесу зі збільшенням його розміру. Якщо серед представників мікропідприємств про неї повідомляють 23% опитаних, то в малому бізнесі – 45%, у середньому – 49%, а у великому – уже 55%.

Натомість актуальність проблеми низького попиту на продукцію чи послуги підприємств зростає із зменшенням розміру бізнесу. На цю проблему в мікробізнесі вказала вдвічі більша частка опитаних (44%) ніж у великому (21%). Крім того, мікропідприємства частіше від підприємств більших розмірів повідомляють про проблему зростання цін на сировину чи матеріали (67%), а великі підприємства відрізняються від решти найвищою часткою тих, яким перешкоджає державне регулювання курсу валют (36%).

Проблеми бізнесу за галузями. Деякі відмінності у відповідях на це запитання можна побачити серед підприємств різних галузей промисловості, а також тих, хто працює у сфері послуг¹. Зростання цін на сировину чи матеріали найбільш гостро відчувається бізнесом у поліграфічній (де про це повідомляє 71% опитаних) та хімічній (70%) промисловості, а також у галузях виробництва металу, металообробки та виробництва будівельних матеріалів (по 68% опитаних у кожній із них). Також хімічна промисловість вирізняється найбільшою, порівняно з іншими галузями, часткою підприємств, що зіштовхуються зі складнощами перевезення сировини чи товарів територією України, (75%).

Натомість проблема браку обігових коштів для сфери послуг більш актуальна (42%) ніж для підприємств у різних галузях промисловості. Поліграфічна промисловість частіше від інших галузей скаржиться на зменшення попиту на свою продукцію (59%), а хімічна та деревообробна – на державне регулювання курсу валют (45% та 42% опитаних відповідно).

Проблеми бізнесу за регіонами. Певні відмінності в негативному впливі перешкод спостерігаються і для бізнесу різних областей, у яких було проведено це опитування². Про зростання цін на сировину та матеріали найчастіше повідомляє бізнес Житомирської, Сумської та Дніпропетровської областей (90% або більше опитаних), а також Тернопільської, Івано-Франківської та Львівської (більше 80% підприємств).

У Черкаській області особливо гостро відчуваються складнощі з перевезенням сировини чи готових товарів територією України – тут вони є однією з основних проблем для 93% бізнесу. Також про цю проблему повідомляє більше 70% опитаних у Вінницькій, Запорізькій, Кіровоградській областях та у м. Києві.

Найвища частка підприємств, що вказали на проблему браку обігових коштів, зафіксована в Тернопільській області (94%), а тих, які говорять про зменшення попиту на свою продукцію чи послуги, – у Житомирській (75%).

До того ж, незважаючи на зниження актуальності цих перешкод в Україні загалом, 60% бізнесу в Чернівецькій області та 45% у Хмельницькій повідомляють про брак палива, а по 50% опитаних у Вінницькій та Волинській областях – про брак персоналу. Це найвищі частки порівняно з іншими регіонами.

Вплив війни на обсяги виробництва

У серпні близько 3% опитаних підприємств повідомили, що припинили свою діяльність упродовж війни (на рівні липня)³. Ця частка в декілька разів нижча порівняно з травнем та червнем (10% та 8% відповідно). Також продовжує скорочуватися частка підприємств, які працюють на рівні менше ніж 25% від довоєнних обсягів виробництва, – лише 7% у серпні (12% у липні, 14% у червні та 17% у травні). З одного боку, це може свідчити про пришвидшення відновлення виробництва серед тих підприємств, які повністю або майже повністю припиняли роботу. З іншого боку, підприємства, які повністю зупинили виробництво або відчувають значні проблеми, менше готові проходити опитування.

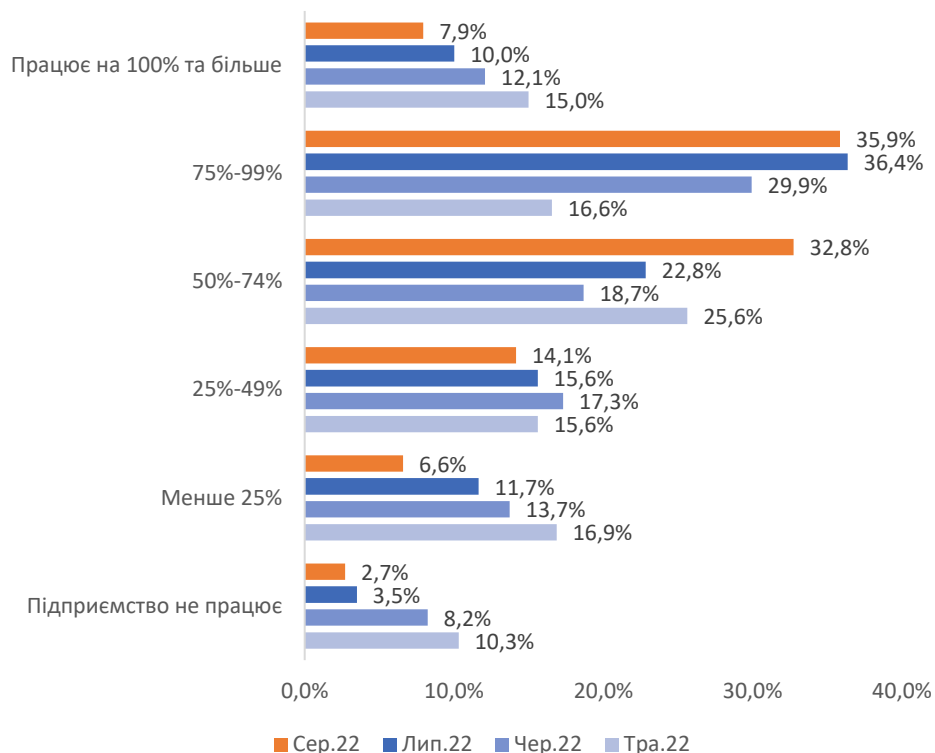
На противагу цьому також продовжує скорочуватися частка підприємств, які працюють на 100% порівняно з довоєнними обсягами. У серпні цей показник становив лише 8%, тоді як у липні було 10%. Для порівняння, у травні частка таких підприємств була вдвічі більшою (15%). Однак залишається високою частка підприємств, які працюють майже на повних обсягах виробництва – 36% (на рівні липня). Для порівняння, цей показник становив 17% у травні та 30% у червні. Також у півтора раза зросла частка підприємств, які працюють на 50 - 74%, порівняно з довоєнними обсягами – із 23% у липні до 33% у серпні. Це також свідчить про швидкий процес відновлення виробництва серед підприємств.

¹ Наповнюваність підвибірки в галузях сільського господарства та торгівлі занадто мала для статистичного порівняння.

² До порівняння не включено регіони, у яких не були опитані підприємства, а також Миколаївську та Полтавську області, у яких кількість опитаних була недостатньою для статистичного порівняння. Детальніше див. розділ «Вибірка».

³ Незначною мірою вплинути на результати могло також суттєве розширення вибірки порівняно з попереднім місяцем.

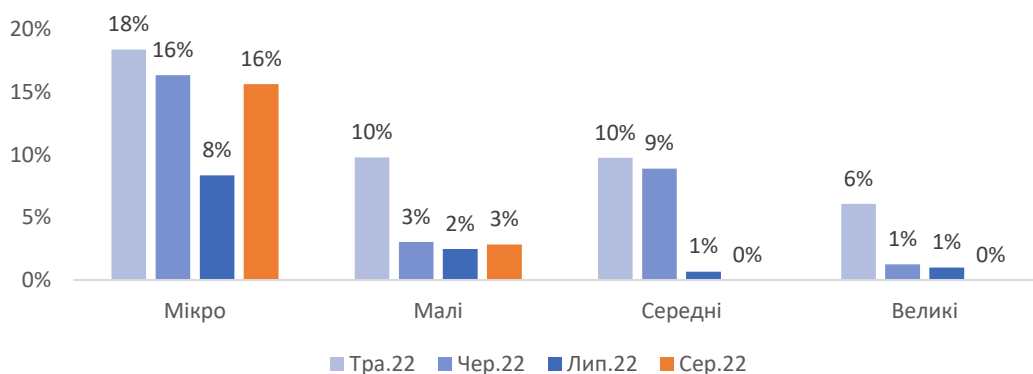
Рис. 20. Вплив війни на роботу підприємств (% опитаних)

Результати бізнесу різного розміру. Від початку війни представники мікробізнесу продовжують найбільше відчувати негативний вплив на виробництво. Зокрема, серед мікропідприємств у серпні не працювали 16% бізнесів. Це вдвічі вищий показник порівняно з липнем (8%), але на рівні червня (16%). Таким чином, мікропідприємства можуть бути більш чутливими до змін ділового середовища. Водночас, серед підприємств більшого розміру частка підприємств, що не працюють, залишається низькою. Зокрема, серед великих підприємств відсутні респонденти, які взагалі не працюють. Таким чином, результати опитування підтверджують, що розмір підприємства впливає на його спроможність зберігати та відновлювати виробництво в умовах війни.

У серпні зберігали виробництво на рівні ста і більше відсотків 10% представників великого та 9% середнього бізнесу, але лише 2% мікропідприємств. Уже впродовж декількох місяців саме серед мікробізнесу спостерігається найнижчий відповідний показник, що підтверджує більший вплив війни на невеликі суб'єкти господарювання.

Рис. 21. Частка підприємств, які припинили діяльність порівняно з довоєнним періодом (за розміром підприємств, %)

Результати бізнесу різних галузей⁴. За результатами серпня, підтверджується різний вплив війни на окремі промислові галузі. У серпні не працювали 13% підприємств металургії та металообробки (5% у липні) та 7% виробників будівельних матеріалів (16% у липні). У цих галузях також найвища частка підприємств, у яких обсяги виробництва відповідають менше ніж 25% довоєнних обсягів (20% у виробництві будівельних матеріалів та 16% у металургії та металообробці), що нагадує ситуацію в липні.

Підприємства харчової промисловості продовжують демонструвати найкращі виробничі результати, оскільки серед них аж 17% опитаних працюють на сто і більше відсотків порівняно з довоєнним періодом (24% у серпні). Окрім того, 44% представників харчової галузі працюють на 75% - 99% порівняно з довоєнним періодом. Таким чином, у серпні працює майже на повну чи повну потужність сумарно 61% представників харчової промисловості (58% у липні). Також високий відповідний результат у поліграфічній промисловості (53% у серпні проти 57% у липні) та легкій промисловості (47% у серпні та 43% у липні). Таким чином, продовжують найкраще долати труднощі війни, насамперед, галузі, які забезпечують базові потреби населення.

Рис. 22. Частка промислових підприємств, які працюють майже повну та повну потужність (75 - 99%, 100% та більше) порівняно з довоєнним періодом у липні 2022 року, % опитаних за галузями

Результати за регіонами.⁵ У регіональному розрізі зберігаються закономірності попередніх хвиль опитування. Зокрема, бізнес західних областей України найкраще зберіг виробництво. На Заході відсутні підприємства, які повністю припинили працювати. Також бізнес західних регіонів частіше працює на 100% та більше порівняно з довоєнним періодом. Зокрема, у серпні найвище завантаження в підприємств Чернівецької (33%), Волинської (28%) та Тернопільської (24%) областей. Однак зафіксовано також високі результати в Одеській (15%) та Житомирській (10%) областях. Водночас, у декількох регіонах надалі немає

⁴ Аналіз результатів недоступний для сектору торгівлі через недостатню наповнюваність підвибірки.

⁵ У Миколаївській та Полтавській областях наповнюваність підвибірки недостатня для проведення аналізу.

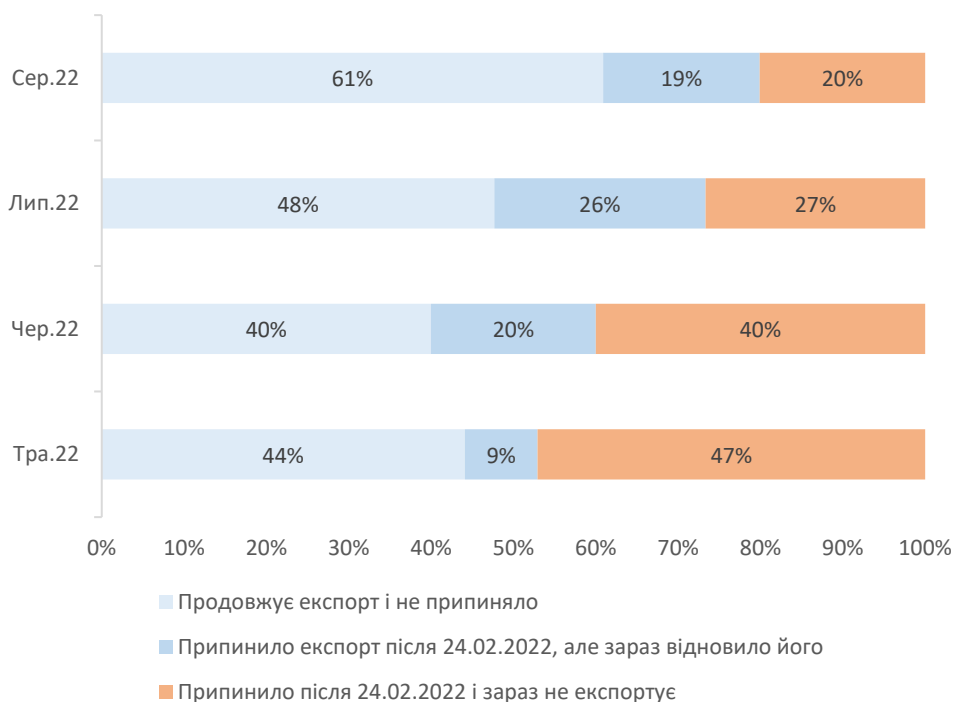
підприємств, які працюють на повну потужність: Івано-Франківська, Дніпропетровська, Запорізька, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області. Необхідно зауважити, що при цьому в Івано-Франківській області всі опитані працюють майже на повну потужність (75% – 99% порівняно з довоєнним періодом). Отже, ми бачимо негативний вплив війни на підприємства в усіх регіонах, що підтверджує вплив війни на логістику, ланцюги виробництва та основні ринки на всій території країни.

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЕКСПОРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

У рамках четвертої хвилі опитування зафіксовано 53% підприємств (серед тих, які змогли дати відповідь), що були або є експортерами (58% у липні). Серед експортерів досі спостерігається висока частка підприємств, які припинили експорт після 24 лютого і станом на серпень не змогли його відновити, – 20%. При цьому цей показник стабільно продовжує скорочуватися впродовж чотирьох хвиль дослідження, хоча війна залишається вагомою перешкодою для зовнішньоекономічної діяльності. Високою є частка підприємств, які припиняли експорт, але відновили його – 19%. Окрім цього, 61% опитаних стверджують, що не припиняли експорту. Це найвищий показник за всі хвилі дослідження. Високий результат могли забезпечити також підприємства, які все-таки тимчасово припиняли експорт після початку війни, але дуже швидко відновили його.

Необхідно зауважити, що залишається низькою частка підприємств, які хочуть розпочати експорт уперше. У серпні про подібні плани повідомили лише 2% опитаних (1% у липні). У травні та червні відповідні показники становили відповідно 7% та 5%. Таким чином, залишається низький рівень оптимізму бізнесу щодо започаткування експортної діяльності в умовах війни та через супутні проблеми.

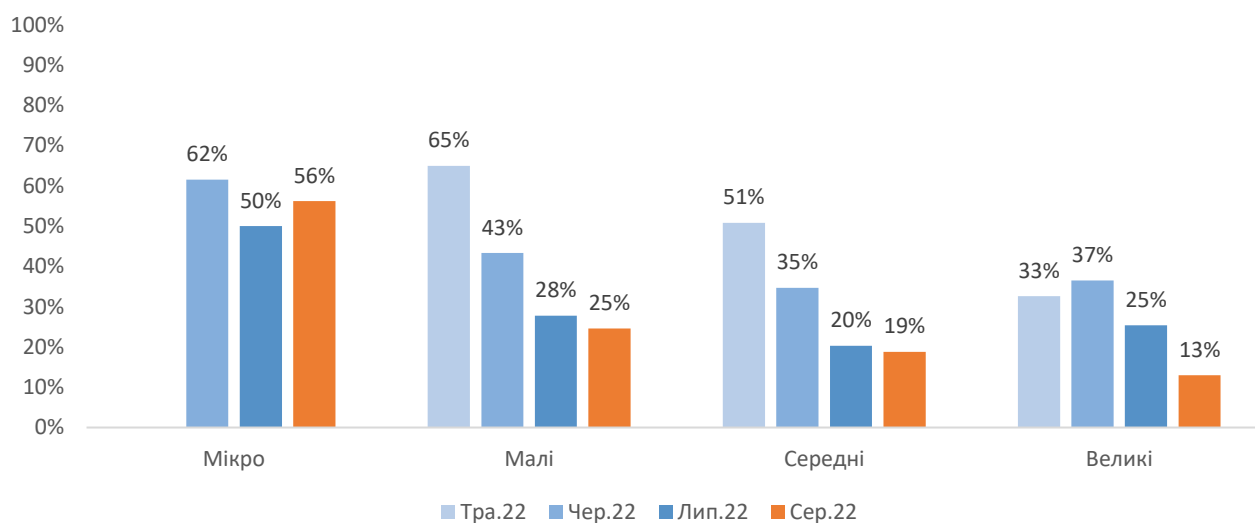
Рис. 23. Вплив на експорту діяльність (% опитаних експортерів)

Результати бізнесу різного розміру. Через війну мікро- та малий бізнес зазнав більших проблем, ніж середній та великий, а також він повільніше відновлюється. Припинили експорт та не змогли відновити його лише 13% великих та 19% середніх підприємств (25% та 20% відповідно в липні). Дещо покращилася ситуація серед малих підприємств, у яких результати наближаються до рівня суб'єктів більшого розміру (25% у серпні проти 28% у липні). При цьому ситуація є критичною для мікробізнесу, у якого досі кожне друге підприємство не змогло відновити експорту (як і в липні та червні). Необхідно зауважити, що в цілому в серпні ситуація покращилася порівняно з липнем для суб'єктів усіх розмірів, окрім мікропідприємств.

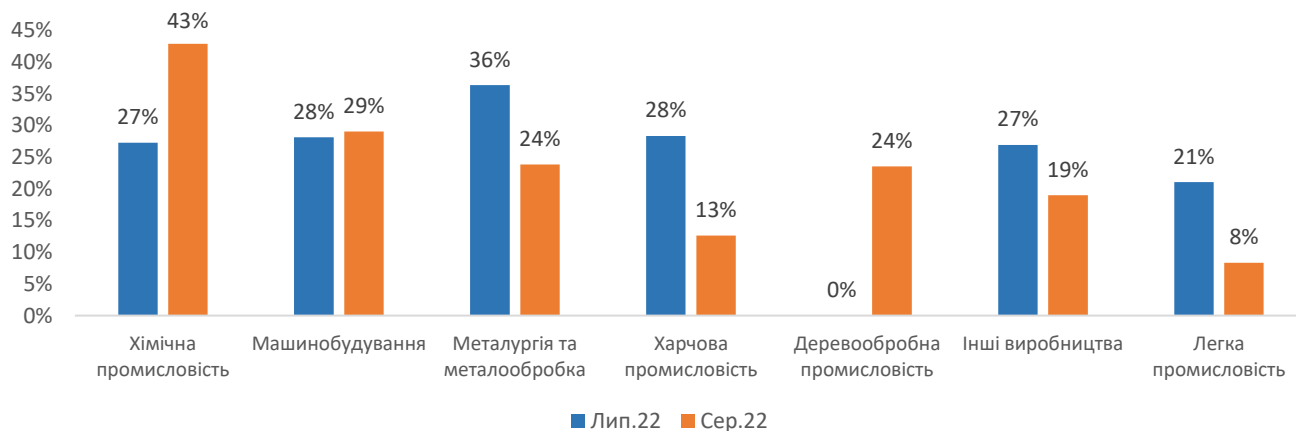
Рис. 24. Підприємства, які припинили експорт, але не змогли відновити, за розміром підприємств (% опитаних експортерів)

Результати бізнесу за сектором.

У серпні 96% опитаних експортерів представляють переробну промисловість, а вибірка експортерів для інших секторів є нерепрезентативною. Тому отримані результати відображають ситуацію в промисловості в цілому. Зокрема, припинили експорт та не змогли його відновити 20% промислових підприємств, а змогли відновити після припинення – 19%.

Рис. 25. Підприємства, які припинили експорт, але не змогли відновити, за галуззю підприємств (% опитаних експортерів)

Отримані дані також дозволяють проаналізувати вплив війни на експортну діяльність різних галузей промисловості. У серпні найкраща ситуація зафіксована в легкій та деревообробній галузях, у яких взагалі не припиняв експорту 71% підприємств. Також високий відповідний показник у харчовій промисловості (67%). Водночас найгірша ситуація в машинобудуванні (лише 39% не припиняли експорту) та хімічній промисловості (36%). Отримані результати підтверджують розподіл галузей «лідерів» та «аутсайдерів» попередньої хвилі опитування. Необхідно зауважити, що в окремих галузях ситуація погіршилася порівняно з попереднім місяцем. Зокрема, припинили експорт та не змогли відновити 43% підприємств хімічної промисловості (27% - результат липня). Також різко зростає (із 0% до 24%) частка деревообробних підприємств, які припинили експорт та не змогли його відновити.

Результати за регіонами⁶. Отримані результати опитування за областями не дозволяють зробити висновки щодо чітких регіональних закономірностей через недостатню наповнюваність підвбірок в окремих регіонах. Однак доступні дані підтверджують суттєвий вплив війни на експортерів в усіх областях. Зокрема, припинили та не відновили експорту 10% підприємств у Київській, 36% у Чернігівській та 38% у Дніпропетровській областях, на території яких відбувалися бойові дії. Водночас, відповідний показник становить 21% у Кіровоградській та 27% у Волинській областях. Це підтверджує, що експортери зазнають впливу війни незалежно від наявності бойових дій на території регіонів. За результатами серпня, найкращу ситуацію зафіксовано у Вінницькій (лише 5% припинили та не відновили), Закарпатській (8%) та Черкаській областях (9%).

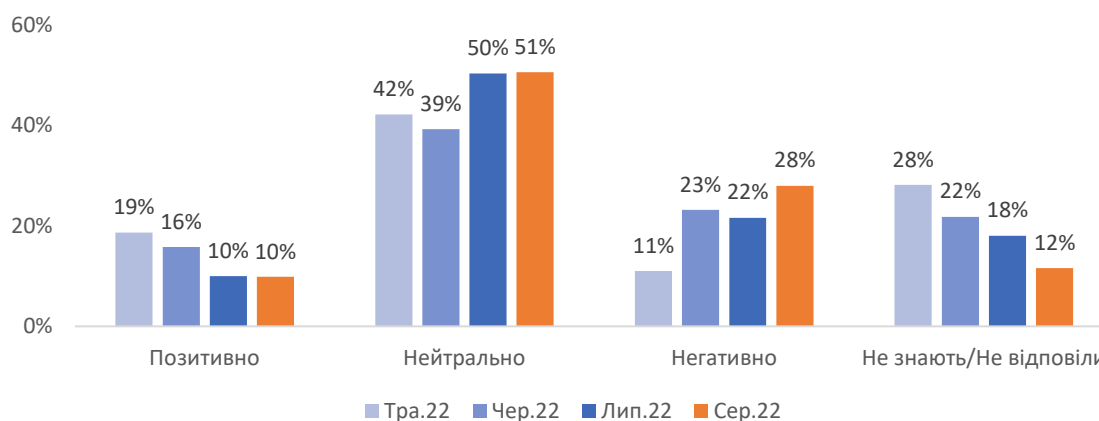
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА

Оцінка державної політики з підтримки бізнесу

У серпні 2022 року позитивні та нейтральні оцінки державної політики з підтримки бізнесу стабілізувалися на рівні липня, а от негативних стало більше. Зокрема, як і в липні, опитані представники підприємств найчастіше оцінюють цю політику нейтрально: такі оцінки поставив 51% респондентів, що практично дорівнює відповідній частці в липні 2022 року (50%). Частка позитивних оцінок також не змінилася: вона склала 10% як у липні, так і в серпні поточного року.

Проте частота негативних оцінок державної політики з підтримки бізнесу зростає: із 22% у липні до 28% у серпні. Натомість зменшилася частка респондентів, які не дали відповіді на це запитання: 12%. Ця частка стала найменшою за весь період опитування – у попередніх хвилях опитувань респонденти частіше не могли оцінити державну політику з підтримки бізнесу. Зокрема, у травні 2022 року таких було 28%.

Рис. 26. Оцінка державної політики з підтримки бізнесу

Оцінка державної політики з підтримки бізнесу за розміром бізнесу. Зі зменшенням розміру підприємств зростає частота негативних оцінок державної політики з підтримки бізнесу та зменшується частка нейтральних. Так, приблизно одна четверта частина представників підприємств великого та середнього розмірів поставила негативні оцінки цій політиці, тоді як серед представників малого та мікробізнесу негативні оцінки поставила одна третя опитаних. Водночас частка нейтральних оцінок зростає з 31% у мікробізнесі до більше ніж 50% у середньому та великому. Разом із цим, частота позитивних оцінок приблизно однакова для опитаних підприємств різного розміру.

Оцінка державної політики з підтримки бізнесу за сектором. У сфері послуг державну підтримку бізнесу позитивно оцінили 17% опитаних, що більше ніж в усіх інших галузях промисловості⁷. Частка позитивних

⁶ Для окремих регіонів результати недоступні через недостатню наповнюваність підвбірки, що не дозволяє робити висновки щодо чітких регіональних закономірностей.

⁷ Наповнюваність підвбірки в галузях сільського господарства та торгівлі занадто мала для статистичного порівняння.

оцінок сягає такого рівня лише в галузі виробництва тканин, одягу та взуття, у якій позитивні оцінки поставили 16% опитаних. Найбільше негативних оцінок – у хімічній промисловості (55%) та в галузі виробництва будівельних матеріалів (45%).

Оцінка державної політики з підтримки бізнесу за регіоном. У серпні 2022 року в м. Києві та в Рівненській області зафіксовані найвищі частки представників підприємств, які позитивно оцінили державну політику з підтримки бізнесу: 30% та 28% відповідно. Негативні оцінки найчастіше ставили опитані в Запорізькій області, у якій відповідна частка сягнула 73%. Досить високою часткою негативних оцінок державної політики з підтримки бізнесу відзначається і бізнес Вінницької, Закарпатської та Черкаської областей, у яких такі оцінки поставили близько половини респондентів⁸.

Що покращить становище бізнесу? Очікувані заходи і зміни

У серпні представники опитаних підприємств повідомили, яких змін та заходів вони найбільше очікують. Як і в червні цього року, коли бізнес вперше відповідав на це запитання в такому форматі, найбільш очікувана подія для учасників опитування – це закінчення війни.

Рис. 27. Очікувані заходи та зміни, які, на думку опитаних, покращать становище їхнього бізнесу

Цього очікують 75% представників опитаного бізнесу, що значно більше за інші події та зміни. На другому місці серед бажаних змін деокупація територій України. Це є одним із пріоритетів для 44% опитаних. На третьому місці опинилася така зміна, як припинення девальвації гривні відносно іноземних валют: цього очікують 32% підприємств. Ще близько третини опитуваних (31%) вважають за потрібне спростити законодавчі вимоги до бізнесу, і майже така ж частка (29%) – знизити ставки податків та акцизів.

⁸ До порівняння не включено регіони, у яких не були опитані підприємства, а також Миколаївську та Полтавську області, у яких кількість опитаних була недостатньою для статистичного порівняння. Детальніше див. розділ «Вибірка».

У пріоритетах для бізнесу відбулися певні зміни за два попередні місяці: зокрема, значно зменшилася актуальність збільшення поставок пального (із 40% у червні до 4% у липні), що свідчить про вирішення паливної кризи травня 2022 року та отримання замовлень від держави (із 28% у червні до 9% у липні). Менше говорять і про потребу зменшення корупції: у червні 2022 року це було одним із головних очікувань для 23% респондентів, тоді як у серпні – для 14%.

Зазначимо, що більшість перелічених заходів, які були серед варіантів відповідей на це запитання і в червні, і в липні 2022 року, у серпні респонденти обирали рідше. Це, вірогідно, пов'язано з тим, що частина відповідей перейшла до варіанту «припинення девальвації гривні відносно іноземних валют», який був уперше доданий у цій хвилі опитування.

Окремі респонденти додали власні варіанти очікуваних подій чи змін. Часто звучали побажання зменшення вартості: логістики, палива, енергоносіїв. Також респонденти додавали такі власні варіанти, як відшкодування ПДВ, збільшення замовлень, полегшення перетину кордону для чоловіків та інші зміни.

Очікувані заходи і зміни за розміром підприємств. Закінчення війни є найголовнішим пріоритетом для бізнесу різних розмірів. Частки керівників підприємств, які очікують цього, складають від 64% у великому бізнесі до 80% та 81% у малому та мікробізнесі.

Зі збільшенням розміру бізнесу зростає частка його представників, які очікують таких змін, як деокупація територій України (від 30% у мікробізнесі до 46% у великому), припинення девальвації гривні відносно іноземних валют (від 20% у мікробізнесі до 38% у великому), зниження податків і акцизів (від 17% у мікробізнесі до 35% у великому), а також спрощення процедур імпорту (від 5% у мікробізнесі до 20% у великому). З іншого боку, представники мікробізнесу більшою мірою, ніж респонденти з підприємств більших розмірів, очікують доступних кредитів для бізнесу (23%) та державного фінансування для постраждалих і зруйнованих підприємств (11%).

Очікувані заходи і зміни за сектором. Закінчення війни є також головною очікуваною подією для опитаного бізнесу з усіх галузей промисловості та у сфері послуг⁹. Потребу в деокупації територій відносить до головних пріоритетів приблизно половина опитаних у різних галузях промисловості, але найчастіше про це говорять саме у сфері послуг: 75% респондентів.

Припинення девальвації гривні відносно іноземних валют найбільше очікують представники хімічної (50%) та деревообробної (46%) галузей промисловості. Спрощення законодавчих вимог до бізнесу чекають більше 40% опитаних у галузі виробництва металу та металообробки, а також у хімічній промисловості, у машинобудуванні та в деревообробній промисловості. Це більше ніж в інших галузях, представлених у цьому опитуванні.

Виробництво будівельних матеріалів та поліграфічна промисловість – це галузі, у яких частіше від інших керівники бізнесу говорять про необхідність доступних кредитів для бізнесу (32% та 29% опитаних відповідно). А замовлень від держави найбільше чекають у сфері машинобудування (26% підприємств).

Очікувані заходи і зміни за регіонами. У більшості областей від 60% і більше опитаного місцевого бізнесу назвали закінчення війни серед подій і змін, які найбільше їм допоможуть¹⁰. Серед них – Тернопільська, Хмельницька та Чернігівська області, у яких частка таких респондентів складає 100%, та багато інших, у яких ця частка складає близько 90% і більше.

Респонденти в Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській областях найчастіше наголошують на необхідності деокупації територій України: тут відповідні частки опитаних перевищують 90%.

⁹ Наповнюваність підвибірки в галузях сільського господарства та торгівлі занадто мала для статистичного порівняння.

¹⁰ До порівняння не включено регіони, у яких не були опитані підприємства, а також Миколаївську та Полтавську області, у яких кількість опитаних була недостатньою для статистичного порівняння. Детальніше див. розділ «Вибірка».

У Житомирській області спостерігається найвища частка бізнесу, який очікує припинення девальвації гривні: 90%. За спрощення законодавчих вимог до бізнесу найчастіше висловлюються керівники підприємств Києва (87%), а також Запорізької (60%) і Львівської (58%) областей. У Києві також найбільшою мірою підтримують зниження податків та акцизів (87%).

Бізнес Закарпатської та Черкаської областей частіше ніж в інших регіонах вважає вагомим заходом зменшення корупції (43% і 37% відповідно), а керівники підприємств у Сумській області частіше від інших очікують державного фінансування для постраждалого і зруйнованого бізнесу (44%).

МЕТОДОЛОГІЯ ОПИТУВАННЯ

У цьому звіті представлено результати четвертого Щомісячного опитування підприємств «Український бізнес в умовах війни». Щомісячне опитування підприємств проводиться за допомогою поєднання декількох методів збору даних: самостійне заповнення онлайн-форми та особисте опитування представників бізнесу із внесенням відповідей до онлайн-форми.

Насамперед, ІЕД розіслав українським підприємствам анкету цього опитування у вигляді онлайн-форми. Частина респондентів заповнила її сама. Також ІЕД через партнерів у регіонах організував опитування, у яких ці ж питання були поставлені представникам бізнесу інтерв'юерами, а відповіді респондентів були внесені до онлайн-форми. Завдяки цьому всі відповіді – і заповнені респондентами самостійно, і надані інтерв'юерам – були зібрані в одній базі даних. Після завершення опитування експерти ІЕД провели контроль та очищення даних і проаналізували відповіді.

У цьому опитуванні, зокрема, ми продовжуємо вивчати показники ділового клімату та кон'юнктури, які досліджує ІЕД у щоквартальних опитуваннях промислових підприємств у рамках проекту «Ділова думка». Це, зокрема, агрегований показник перспектив промисловості, а також індекси, які в числовому вимірі показують нещодавні зміни таких важливих для бізнесу показників, як обсяги виробництва та реалізації, обсяги експорту, запаси сировини та матеріалів, кількість нових замовлень та інших, а також очікування бізнесу щодо їх змін у короткотривалих термінах – протягом наступних одного - двох місяців.

Такі індекси обчислюються за єдиною методологією. Ми зараховуємо відповіді як +1, коли підприємство відповідає, що показник збільшився, 0, якщо він не змінився, і -1, якщо він зменшився. Наприклад, якщо зі ста респондентів двадцять вказали на зростання виробництва, п'ятдесят респондентів – на його, скорочення, і тридцять зазначили, що все залишилося без змін, то відповідне значення індексу буде -0,30. Додатне (від'ємне) значення індексу означає, що частка підприємств, на яких зросло виробництво, є більшою (меншою) ніж кількість тих, де виробництво скоротилось.

За допомогою таких індексів можна відстежувати динаміку змін цих показників, порівнювати їх у часі та швидко оцінювати загальний напрямок змін умов для ведення бізнесу та ситуації на підприємствах.

Польовий етап опитування тривав з 8 до 17 серпня 2022 року.

ВИБІРКА

Усього в четвертій хвилі опитування було опитано 518 підприємств. Вони знаходяться у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Закарпатській, Запорізькій, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях та в місті Києві. У кожному з цих регіонів було опитано від 2-х до 50-ти підприємств¹¹.

Більшість вибірки склали промислові підприємства – 491 підприємство або 95% вибірки. Серед них переважають підприємства харчової промисловості, галузі виробництва тканин, одягу і взуття, а також машинобудування. Дванадцять підприємств (2% вибірки) належать до сфери послуг, 8 (1,5% вибірки) – до галузі сільського господарства і 7 (1,4% вибірки) – до сфери торгівлі.

Серед опитаних підприємств є підприємства різних розмірів, які визначаються за кількістю працівників. З них мікропідприємств (до 10-ти працівників включно) – 64 або 12% вибірки, малих (від 11-ти до 50-ти працівників) – 142 або 27% вибірки, середніх (від 51-го до 250-ти працівників) – 183 або 35% вибірки і великих (більше ніж 250 працівників) – 129 або 25% вибірки.

¹¹ В опитуванні зазначалась область, у якій знаходилося підприємство на час проведення опитування.

ДОДАТОК 1. Результати опитування в цифрах

Вибірка

Розмір підприємств

	Кількість	Частка вибірки
Мікро-	64	12%
Малі	142	27%
Середні	183	35%
Великі	129	25%

Сектор

	Кількість	Частка вибірки
Сільське господарство	8	1,5%
Виробництво металу та металообробка	31	6%
Хімічна промисловість	20	4%
Машинобудування	39	8%
Деревообробна промисловість	24	5%
Виробництво будівельних матеріалів	31	6%
Харчова промисловість	160	31%
Виробництво тканин, одягу та взуття	45	9%
Поліграфічна промисловість	17	3%
Інші виробництва	124	24%
Торгівля	7	1,4%
Послуги	12	2%

Показники діяльності підприємств та ділового середовища

Показники діяльності підприємств та ділового середовища за розміром, індекси змін (серпень 2022)

	Усі	Мікро-	Малі	Середні	Великі
Виробництва	-0,09	-0,23	-0,14	-0,03	-0,06
Очікувані зміни виробництва	0,20	0,02	0,14	0,22	0,26
Продажі	-0,09	-0,22	-0,14	-0,07	-0,02
Очікувані зміни продажів	0,20	0,02	0,13	0,23	0,27
Експорт	-0,24	-0,35	-0,29	-0,20	-0,23
Очікувані зміни експорту	0,12	-0,18	0,09	0,17	0,12
Дебіторська заборгованість	0,05	-0,13	0,05	0,05	0,07
Очікувані зміни дебіторської заборгованості	-0,13	-0,15	-0,13	-0,11	-0,14
Кредиторська заборгованість	0,00	-0,06	-0,04	-0,01	0,04
Очікувані зміни кредиторської заборгованості	-0,13	-0,12	-0,14	-0,12	-0,12
Податкова заборгованість	-0,06	-0,12	-0,13	-0,05	-0,03
Очікувані зміни податкової заборгованості	-0,09	-0,15	-0,11	-0,08	-0,07
Запаси сировини	-0,16	-0,32	-0,12	-0,16	-0,14
Очікувані зміни запасів сировини	0,06	-0,14	-0,03	0,07	0,13
Запаси готової продукції	-0,13	-0,25	0,00	-0,15	-0,17
Очікувані зміни запасів готової продукції	-0,11	-0,32	-0,10	-0,09	-0,13
Нові замовлення	-0,02	-0,23	-0,08	-0,01	0,06
Очікувані зміни нових замовлень	0,23	0,06	0,14	0,23	0,32
Кількість працівників	-0,09	-0,25	-0,04	-0,08	-0,09

	Усі	Мікро-	Малі	Середні	Великі
Очікувані зміни кількості працівників	0,04	0,11	0,01	0,02	0,09
Кількість працівників у вимушених відпустках	0,01	0,05	-0,02	-0,01	0,02
Очікувані зміни кількості працівників у вимушених відпустках	-0,03	-0,08	-0,04	-0,04	0,00
Кваліфіковані працівники	0,06	0,12	0,10	0,03	0,06
Некваліфіковані працівники	-0,07	-0,08	-0,06	-0,10	-0,04
Оцінка фінансово-економічної ситуації	-0,22	-0,57	-0,34	-0,17	-0,12
Очікувані зміни фінансово-економічної ситуації	0,03	-0,05	-0,01	0,03	0,08
Оцінка ділового середовища	-0,28	-0,65	-0,36	-0,26	-0,18
Очікувані зміни ділового середовища	0,01	-0,14	-0,07	0,04	0,06

Проблеми, з якими зіштовхується бізнес під час війни

Проблеми, з якими зіштовхується бізнес під час війни, за розміром бізнесу (серпень 2022)

	Усі	Мікро-	Малі	Середні	Великі
Зростання цін на сировину/матеріали/товари	58%	67%	57%	54%	59%
Складнощі з перевезенням сировини чи готових товарів територією України	46%	23%	45%	49%	55%
Брак обігових коштів	32%	31%	37%	30%	32%
Зменшення попиту на продукцію/послуги	31%	44%	39%	27%	21%
Державне регулювання курсу валют	28%	25%	25%	27%	36%
Небезпечно працювати	26%	19%	20%	31%	29%
Брак палива	13%	9%	8%	14%	19%
Брак робочої сили внаслідок призову та/або виїзду співробітників	13%	6%	15%	13%	12%
Заборона імпорту сировини (напівфабрикатів, товарів) з інших країн	9%	5%	8%	9%	10%
Пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій	6%	13%	7%	5%	5%
Корупція	5%	3%	4%	5%	7%
Перебої з електро-, водо- або тепlopостачанням	5%	9%	5%	3%	5%
Не було проблем	2%	0%	2%	4%	2%

Проблеми, з якими зіштовхується бізнес під час війни, за сектором (серпень 2022)

	Виробництво металу та металообробка	Хімічна промисловість	Машинобудування	Деревообробна промисловість	Виробництво будівельних матеріалів
Зростання цін на сировину/матеріали/товари	68%	70%	64%	46%	68%

	Виробництво металу та металообробка	Хімічна промисловість	Машинобудування	Деревообробна промисловість	Виробництво будівельних матеріалів
Складнощі з перевезенням сировини чи готових товарів територією України	58%	75%	56%	50%	48%
Брак обігових коштів	13%	30%	31%	21%	29%
Зменшення попиту на продукцію/послуги	39%	35%	38%	21%	48%
Державне регулювання курсу валют	29%	45%	26%	42%	16%
Небезпечно працювати	29%	45%	26%	21%	29%
Брак палива	10%	20%	5%	21%	16%
Брак робочої сили внаслідок призову та/або виїзду співробітників	19%	10%	28%	25%	3%
Заборона імпорту сировини (напівфабрикатів, товарів) з інших країн	6%	10%	21%	17%	16%
Пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій	13%	5%	13%	0%	10%
Корупція	0%	5%	3%	17%	10%
Перебої з електро-, водо- або тепlopостачанням	5%	13%	4%	0%	3%
Не було проблем	0%	0%	3%	0%	0%

Проблеми, з якими зіштовхується бізнес під час війни, за сектором (серпень 2022) (продовження)

	Харчова промисловість	Виробництво тканин, одягу та взуття	Поліграфічна промисловість	Інші виробництва	Послуги
Зростання цін на сировину/матеріали/товари	58%	58%	71%	52%	33%
Складнощі з перевезенням сировини чи готових товарів територією України	48%	36%	41%	39%	25%
Брак обігових коштів	33%	36%	24%	40%	42%
Зменшення попиту на продукцію/послуги	23%	22%	59%	31%	42%
Державне регулювання курсу валют	28%	18%	24%	35%	8%
Небезпечно працювати	28%	24%	18%	21%	42%
Брак палива	15%	11%	6%	13%	8%
Брак робочої сили внаслідок призову та/або виїзду співробітників	11%	11%	24%	7%	8%
Заборона імпорту сировини (напівфабрикатів, товарів) з інших країн	7%	11%	0%	5%	0%

	Харчова промисловість	Виробництво тканин, одягу та взуття	Поліграфічна промисловість	Інші виробництва	Послуги
Пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій	3%	7%	12%	5%	8%
Корупція	5%	4%	6%	6%	0%
Перебої з електро-, водо- або тепlopостачанням	7%	6%	4%	14%	
Не було проблем	3%	9%	0%	2%	0%

Оцінка державної політики з підтримки бізнесу

Оцінка державної політики з підтримки бізнесу, за розміром бізнесу (серпень 2022), % опитаних

	Усі	Мікро-	Малі	Середні	Великі
Позитивно	10%	11%	7%	11%	11%
Нейтрально	51%	31%	49%	56%	54%
Негативно	28%	36%	32%	25%	24%
Не знають/Не відповіли	12%	22%	12%	8%	11%

Оцінка державної політики з підтримки бізнесу, за сектором (серпень 2022)

	Виробництво металу та металообробка	Хімічна промисловість	Машинобудування	Деревообробна промисловість	Виробництво будівельних матеріалів
Позитивно	10%	0%	8%	8%	3%
Нейтрально	48%	30%	54%	38%	42%
Негативно	39%	55%	33%	29%	45%
Не знають/Не відповіли	3%	15%	5%	25%	10%

Оцінка державної політики з підтримки бізнесу, за сектором (серпень 2022) (продовження)

	Харчова промисловість	Виробництво тканин, одягу та взуття	Поліграфічна промисловість	Інші виробництва	Послуги
Позитивно	12%	16%	12%	8%	17%
Нейтрально	56%	51%	53%	52%	50%
Негативно	22%	24%	24%	27%	8%
Не знають/Не відповіли	10%	9%	12%	14%	25%

Очікувані кроки та зміни для бізнесу

Очікувані кроки та зміни для бізнесу, за розміром бізнесу (серпень 2022), % опитаних

	Усі	Мікро-	Малі	Середні	Великі
Закінчення війни	75%	81%	80%	75%	64%
Деокупація територій України	44%	30%	44%	47%	46%
Припинення девальвації гривні відносно іноземних валют	32%	20%	27%	36%	38%
Спрощення законодавчих вимог до бізнесу	31%	31%	32%	27%	36%
Зниження податків і акцизів	29%	17%	26%	32%	35%
Програми доступних кредитів для бізнесу	18%	23%	17%	18%	15%
Зменшення корупції	14%	13%	15%	10%	19%
Спрощення процедур імпорту	12%	5%	8%	13%	20%
Отримання замовлень від держави	9%	14%	11%	4%	12%
Державне фінансування постраждалому і зруйнованому бізнесу	7%	11%	8%	7%	3%
Збільшення поставок пального	4%	0%	4%	4%	8%

Очікувані кроки та зміни для бізнесу, за сектором (серпень 2022), % опитаних

	Виробництво металу та металообробка	Хімічна промисловість	Машинобудування	Деревообробна промисловість	Виробництво будівельних матеріалів
Закінчення війни	80%	60%	87%	71%	74%
Деокупація територій України	53%	50%	44%	25%	35%
Припинення девальвації гривні відносно іноземних валют	37%	50%	15%	46%	23%
Спрощення законодавчих вимог до бізнесу	40%	45%	41%	42%	23%
Зниження податків і акцизів	23%	35%	33%	29%	19%
Програми доступних кредитів для бізнесу	23%	15%	21%	21%	32%
Зменшення корупції	10%	15%	5%	33%	16%
Спрощення процедур імпорту	7%	15%	21%	17%	6%
Отримання замовлень від держави	20%	10%	26%	0%	16%
Державне фінансування постраждалому і зруйнованому бізнесу	10%	10%	15%	4%	16%
Збільшення поставок пального	3%	5%	3%	4%	13%

Очікувані кроки та зміни для бізнесу, за сектором (серпень 2022), % опитаних (продовження)

	Харчова промисловість	Виробництво тканин, одягу та взуття	Поліграфічна промисловість	Інші виробництва	Послуги
Закінчення війни	75%	80%	100%	64%	92%
Деокупація територій України	46%	42%	53%	42%	75%
Припинення девальвації гривні відносно іноземних валют	28%	40%	12%	40%	0%

	Харчова промисловість	Виробництво тканин, одягу та взуття	Поліграфічна промисловість	Інші виробництва	Послуги
Спрощення законодавчих вимог до бізнесу	30%	24%	12%	32%	17%
Зниження податків і акцизів	29%	31%	35%	33%	17%
Програми доступних кредитів для бізнесу	16%	16%	29%	13%	0%
Зменшення корупції	17%	11%	18%	12%	8%
Спрощення процедур імпорту	9%	20%	6%	15%	8%
Отримання замовлень від держави	4%	18%	18%	5%	0%
Державне фінансування постраждалому і зруйнованому бізнесу	3%	7%	18%	3%	0%
Збільшення поставок пального	3%	2%	6%	5%	0%